

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

Електронне видання

Тематика курсових робіт

З ТЕОРІЇ ПРАВА

галузь знань 081 “Право”,
освітньо-кваліфікаційний рівень “Бакалавр”,

для студентів I курсу денних факультетів

**Харків
2021**

Тематика курсових робіт з теорії права (галузь знань 081 “Право”, освітньо-кваліфікаційний рівень “Бакалавр”), для студентів I курсу денних факультетів / уклад.: О. В. Петришин, та ін. – Х.: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого”, 2021. – 54 с. [електронний ресурс]

Укладачі:

О.В. Петришин,
І.О. Биля-Садабаш,
Л.Л. Богачова,
Д.О. Вовк,
О.Р. Дашковська,
М.І.Любченко
А.М. Мерник
С.М. Олейников,
В.С. Політанський
І.В.Процюк
С. В. Прийма
Ю.С.Разметаєва
Н.І. Сатохіна
О.О.Сидоренко
І.О.Соколова
В.С. Смородинський,
О.О. Уварова,
М.Г. Хаустова

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
університету (протокол № від 14.03.2021 р.)*

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Важливою формою самостійної роботи студентів з курсу теорії права є написання курсової роботи, сприяє більш глибокому засвоєнню положень теорії права, набуття необхідних навичок узагальнення державно-правової практики.

Тема курсової роботи обирається студентами самостійно з тематики курсових робіт, визначених кафедрою для написання у відповідному навчальному році. Допомогу в написанні курсової роботи здійснює викладач, який веде семінарські заняття.

Для написання курсової роботи слід ознайомитися з планом обраної теми, списком необхідної літератури, методичними рекомендаціями, опрацювати відповідні розділи підручників тощо. Список запропонованої до кожної теми літератури не є вичерпним, тому можна самостійно підбирати додаткову літературу, нормативні акти, матеріали юридичної практики та інші джерела відповідно до обраної теми курсової роботи.

У процесі вивчення спеціальної літератури доцільно робити виписки, вести конспекти, систематизувати матеріал згідно з планом курсової роботи. Слід вказувати назву книги, статті, прізвище автора, рік видання, сторінки, які використовувалися з тим, щоб при написанні роботи мати можливість у належний спосіб оформити посилання на використані джерела.

Робота повинна мати аналітичний, а не описовий характер. Це означає наступне: якщо розкривається сутність правового чи державного явища, то дається визначення його поняття, перелік і характеристика ознак; при виділенні певних видів того чи іншого державно-правового явища вказуються критерії подібної класифікації; здійснюючи порівняльний аналіз державно-правових явищ, необхідно назвати їх спільні та відмінні ознаки, зробити висновок про їх співвідношення; порівнюючи певні точки зору, поняття, потрібно їх відповідно аргументувати. Особливу увагу слід приділити формулюванню відповідних понять (з урахуванням існуючих в юридичній літературі точок зору), розкриттю та обґрунтуванню суттєвих ознак, властивостей, закономірностей, принципів і тенденцій розвитку правових явищ. Теоретичний матеріал повинен підкріплюватись положеннями Конституції України, чинного законодавства та прикладами з юридичної практики.

Курсова робота повинна мати завершений характер. Її тема вважається розкритою, якщо в ній послідовно і правильно висвітлені всі питання в повному обсязі, змістовно і обґрунтовано використана рекомендована та додаткова література. Роботу слід розпочинати коротким **вступом**, в якому зазначити актуальність, теоретичну і практичну значущість проблематики, що розглядається. Наприкінці роботи наводяться **висновки**, в яких необхідно викласти основні надбання роботи, її підсумки, основні позиції автора з приводу досліджуваної теми. Сформульовані висновки та визначення понять мають бути зрозумілими, чіткими, логічно несуперечливими і пов'язуватись з іншими положеннями роботи. Наведені факти, статистичні дані та інші матеріали повинні бути достовірними і систематизованими.

Цитати необхідно брати в лапки і внизу сторінки давати точні і повні посилання на конкретне джерело – монографію, статтю тощо (авторська назва роботи, місце та рік її видання, назва видавництва (для монографії), назва журналу, рік та номер видання (для статті), а також відповідні сторінки). Посилання супроводжуються цифровою нумерацією і подаються мовою оригіналу (наприклад: Цвік М.В. Про сучасне праворозуміння // Вісник Акад. правових наук України. – 2001. – №4. – С.7.). Посилання на використані джерела також можна робити відповідно до їх переліку в списку літератури, який розміщується в кінці роботи. Наприклад, після цитати, яка взята зі сторінки 14 літературного джерела, що розміщене в переліку використаних джерел під номером 1, необхідно зробити запис [1, с. 14].

Після наведеного наприкінці роботи списку використаних літературних джерел і законодавчих актів необхідно поставити дату її виконання та особистий підпис студента.

Обсяг роботи складає 25 – 30 пронумерованих сторінок формату А 4, поля – 2 см. для зауважень рецензента. Робота виконуються власноручно, грамотно і розбірливо.

Титульна сторінка курсової роботи оформлюється у такий спосіб:

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

КУРСОВА РОБОТА З ТЕОРІЇ ПРАВА

«Назва теми курсової роботи»

Виконав:

група, курс, назва факультету,
на якому навчається студент
Прізвище, ім'я, по-батькові студента

Науковий керівник:

вчене звання, посада,
Прізвище, ім'я, по-батькові викладача

Оцінка: Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

Курсова робота повинна бути представлена для перевірки викладачу, який веде семінарські заняття до 30 квітня відповідного академічного року навчання. У разі невідповідності курсової роботи вимогам, що висуваються до написання курсових робіт студентів денних факультетів, такі роботи повертаються студенту на доопрацювання.

Не допускаються до захисту і потребують доопрацювання такі роботи:

- які повністю або в значній частині виконанні не самостійно, шляхом механічного переписування першоджерел, підручників, матеріалів взятих з Інтернету;

- в яких виявлені суттєві помилки і недоліки, що свідчать про те, що основні питання теми не засвоєні студентом;

- з низьким рівнем грамотності і грубим порушенням правил оформлення курсової роботи.

Захист курсової роботи відбувається у присутності двох викладачів кафедри, одним з яких є викладач семінарських занять. Захист проходить в усній формі, студенти доповідають зміст роботи, відповідають на зауваження та поставлені викладачами запитання. Під час захисту дозволяється використовувати додаткові матеріали.

ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ (2022-2023 н.р.)

Тема 1: Людська гідність як правова цінність.

План.

1. Людська гідність в системі правових цінностей.
2. Генеза поняття людської гідності та сучасні підходи до його розуміння.
3. Людська гідність як джерело прав людини.
4. Захист людської гідності в праві.

У першому питанні слід дати загальне визначення людської гідності як безумовної цінності будь-якої людини та розкрити поняття гуманізму як світогляду, в центрі якого знаходиться ідея людини як найвищої цінності. Далі варто навести поняття цінності та пояснити, чому людська гідність є однією з основних цінностей, які захищає право, поряд із свободою, рівністю та справедливістю. Насамкінець, потрібно розкрити зв'язок людської гідності зі свободою, рівністю та справедливістю і пояснити, у чому полягає особливе місце гідності в системі правових цінностей.

Розкриваючи друге питання, потрібно розглянути історію виникнення та розвитку поняття людської гідності, а також проаналізувати основні сучасні підходи до його розуміння: релігійний (який пояснює гідність людини її подібністю до Бога), кантіанський (що пов'язує гідність зі свободою волі людини), натуралістичний (який виводить гідність з людської природи). При цьому слід визначити слабкі та сильні сторони кожної з розглянутих концепцій.

У третьому питанні потрібно розглянути історію закріплення поняття людської гідності в конституціях держав та міжнародному праві прав людини, а також пояснити, чому роль цього поняття у праві стрімко зросла після II Світової війни. Далі слід розкрити сенс людської гідності як джерела прав людини та показати її зв'язок з окремими правами.

У четвертому питанні слід розкрити зміст права на повагу до людської гідності та розглянути особливості захисту людської гідності в різних галузях права: конституційному, цивільному, кримінальному, кримінально-виконавчому, медичному, тощо. При цьому особливу увагу варто приділити сучасним правовим дискусіям навколо поняття людської гідності, які слід розглядати на прикладах із судової практики: дискусія щодо смертної кари (справа «Сорінг проти Сполученого Королівства»), проблема евтаназії (справа «Прітті проти Сполученого Королівства»), проблема довічного позбавлення волі (справа «Петухов проти України»), тощо.

Рекомендована література:

1. Гришук О. В. Людська гідність у праві: філософські проблеми / О. В. Гришук. – К.: Атіка, 2007. – 432 с.
2. Людська гідність – буттєво-аксіологічний фундамент прав людини // Право України. – 2018. – № 9. – С. 14–108.
3. Людська гідність: що ми розуміємо під «гідністю», «людиною» та «людською гідністю»? : матеріали міжнародного науково-практичного семінару

«Людська гідність у праві Німеччини, Польщі та України» (Київ, 10 - 11 жовтня 2016) / відпов. ред. Б. Шлоер. – Харків: В деле, 2017. – 213 с. – Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/0B_SU73qUZTIVRzJ6WV8wbzluTk0/view

4.Рішення у справі «Сорінг проти Сполученого Королівства». – Режим доступу: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=407>

5.Рішення у справі «Прітті проти Сполученого Королівства». – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_210

6.Рішення у справі «Петухов проти України (№ 2)». – Режим доступу: <http://khp.org/index.php?id=1553066514>

7.“Dignity, Democracy, Diversity”: 29th World Congress of the International Association for the Philosophy of Law and Social Philosophy. – Режим доступу: <https://www.ivr2019.org>

Тема 2: Свобода як правова цінність.

План.

1. Свобода в системі правових цінностей.
2. Генеза уявлень про свободу. Свобода негативна та позитивна.
3. Загальне право на свободу та його межі.

У першому питанні слід розкрити загальне розуміння свободи як можливості людини обирати. Далі варто навести поняття цінності та пояснити, чому свобода є однією з основних цінностей, які підлягають правовому захисту, поряд з людською гідністю, рівністю та справедливістю. Насамкінець, потрібно розкрити зв'язок свободи з людською гідністю, рівністю та справедливістю і пояснити, у чому полягає особливе місце свободи в системі правових цінностей. Особливу увагу слід звернути на універсальність свободи як цінності, на захист якої спрямована (принаймні формально) будь-яка правова система.

Розкриваючи друге питання, потрібно розглянути історію розвитку уявлень про свободу з акцентом на переході від античного розуміння свободи як свободи політичної до новочасного наголосу на особистій свободі (Б. Констан). Після цього слід проаналізувати теорію двох аспектів свободи – негативної («свободи від») та позитивної («свободи для») (І. Берлін), зокрема визначити суть негативної та позитивної свободи та їх співвідношення, а також розглянути засновану на цій теорії концепцію негативних і позитивних прав людини.

У третьому питанні потрібно розглянути дискусію щодо існування загального права на свободу (Р. Дворкін) – проаналізувати аргументи «за» і «проти» та зробити власний висновок. Далі слід пояснити, у чому полягає проблема меж свободи, та розкрити основні концепції щодо підстав обмеження свободи людини за допомогою права (класичний лібералізм («принцип шкоди»), патерналізм, юридичний моралізм), наводячи приклади з вітчизняного та зарубіжного законодавства та судової практики.

Рекомендована література:

1. Берлін І. Дві концепції свободи // Чотири есе про свободу / І. Берлін. – К.: Основи, 1994. – С. 177–231.

2. Гаєк Ф. А. Цінність свободи / Ф. А. Гаєк // Лібералізм: Антологія. – К.: ВД “Простір”, “Смолоскип”, 2009. – С. 504–545.

3. Дворкін Р. Серйозний погляд на права / Р. Дворкін. – К.: Основи, 2000. – Глави 10, 11, 12.

4. Констан Б. Про свободу древніх у її порівнянні зі свободою сучасних людей / Б. Констан // Лібералізм: Антологія. – К.: ВД “Простір”, “Смолоскип”, 2009. – С. 423–435.

5. Міл Дж. С. Про свободу: Есе / Дж. С. Міл. – К.: Основи, 2001. – С. 11–130.

6. Погребняк С. П. Свобода / С. П. Погребняк // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. – Т. 3. Загальна теорія права / редкол. О. В. Петришин (голова) та ін. – Харків: Право, 2017. – С. 697–705.

7. Тейлор Ч. Що негаразд із негативною свободою / Ч. Тейлор // Лібералізм: Антологія. – К.: ВД “Простір”, “Смолоскип”, 2009. – С. 620–635.

8. Stanton-Ife J. The Limits of Law / J. Stanton-Ife // The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2016 Edition). – Режим доступу: <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/law-limits/>

Тема 3. Сучасні концепції праворозуміння

План

1. Поняття праворозуміння. Основні концепції праворозуміння.
2. Правовий позитивізм: основні риси, форми, переваги, недоліки.
3. Концепція природного права: основні риси, форми, переваги, недоліки.
4. Соціологічний підхід до права: основні риси, форми, переваги, недоліки.
5. Значення спору про природу права в контексті історії ХХ століття.

Розкриваючи перше питання, слід проаналізувати зміст поняття «праворозуміння» та визначити суть проблеми праворозуміння, яка полягає у спорі про природу права. Далі потрібно розглянути основні сучасні концепції праворозуміння: визначити критерії їх розрізнення, навести відповідні типології та порівняти за ключовими ознаками. Насамкінець, слід зробити висновки щодо причин існування багатьох концепцій праворозуміння і можливості (чи неможливості) їхнього поєднання.

У другому питанні спочатку потрібно проаналізувати основні риси правового позитивізму як типу праворозуміння, притаманні всім позитивістським концепціям, а далі розглянути специфічні ознаки окремих напрямків в рамках позитивістського підходу до права. Потім варто коротко схарактеризувати історичні форми правового позитивізму – класичний позитивізм та сучасний позитивізм. Окремо слід порівняти сучасні версії правового позитивізму – «жорстку» та «м'яку». Підсумовуючи друге питання, необхідно узагальнити переваги та недоліки позитивістських концепцій праворозуміння.

Третє питання варто почати з аналізу основних рис теорій природного права (юснатуралізму). Потім доцільно розглянути історичні форми юснатуралізму, а також сучасні його версії – «м'яку» та «жорстку». Окремо потрібно звернути увагу на особливості сучасних концепцій природного права у порівнянні з класичними. Наприкінці, за аналогією з другим питанням, слід узагальнити переваги та недоліки теорії природного права.

Розкриваючи четверте питання, слід проаналізувати особливості соціологічного підходу права та розглянути його основні форми – концепцію «живого права», правовий реалізм тощо. Після цього слід узагальнити переваги і недоліки соціологічного підходу до права.

У п'ятому питанні слід розкрити значущість положень про природу права на прикладі подій ХХ століття. Зокрема, потрібно звернутись до «Формули Радбруха», проаналізувати її зміст, описати історію її виникнення та застосування у зв'язку з «проблемою злобливого донощика» та справою «Стрілків Берлінської стіни». Під час написання курсової роботи потрібно не лише узагальнювати матеріал, але й висловлювати власну позицію щодо дискусійних питань в межах теми.

Рекомендована література:

1. Антонов М. Ойген Ерліх про закон і правосуддя / М. Антонов // Філософія права і загальна теорія права. – 2012. – № 2. – С. 356–368.
2. Касаткін С. М. Позитивізм в англо-американській філософії права. Вчення Герберта Л. А. Харта / С. М. Касаткін // Філософія права і загальна теорія права. – 2013. – № 1. – С. 300–313.
3. Кірсте С. Транспозитивні основи позитивних прав людини / С. Кірсте // Філософія права і загальна теорія права. – 2012. – № 2. – С. 178–195.
4. Максимов С. І. Праворозуміння / С. І. Максимов // Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. – Т. 3. Загальна теорія права / редкол. О. В. Петришин (голова) та ін. – Харків: Право, 2017. – С. 587–593.
5. Петришин О. В. Праворозуміння у вітчизняній теорії права: загальносоціальний контекст / О. В. Петришин // Філософія права і загальна теорія права. – 2012. – № 1. – С. 37–49.
6. Рабінович С. П. Юснатуралізм у філософії права / С. П. Рабінович. – Київ: Ред. журн. “Право України”, Харків: Право, 2013. – 368 с.
7. Радбрух Г. Законне неправо і надзаконне право // Г. Радбрух / Пробл. філософії права. – Т. II. Київ-Чернівці: Рута, 2004. – С. 83–94.
8. Фуллер Лон Л. Мораль права / Лон Л. Фуллер. – Київ: Сфера, 1999. – 232 с.
9. Харт Х. Л. А. Концепція права / Х. Л. А. Харт. – К.: Сфера, 1998. – 231 с.

Тема 4. Принцип рівності в праві.

План.

1. Рівність в системі правових цінностей: поняття та зміст.
2. Формальна рівність можливостей в праві.
3. Фактична рівність можливостей в праві.
4. Реалізація принципу недискримінації в правовій системі України.

При розгляді першого питання необхідно вказати основні підходи, які існують в політико-правовій думці та сучасній юридичній літературі до визначення принципу рівності, а також розкрити основні аспекти, які характеризують зміст принципу рівності: справедлива рівність можливостей і рівність результатів.

Розкриваючи зміст формальної рівності необхідно звернути увагу на пов'язані між собою принципи, які забезпечують її реалізацію в праві: принцип рівності перед

законом, принцип рівності перед судом, принцип рівності прав і свобод людини і громадянина, принцип рівності обов'язків людини і громадянина.

Розкриваючи третє питання необхідно вказати, що ідея фактичної рівності реалізується в праві за допомогою двох основних принципів: принципу диференціації правового регулювання та принципу позитивної дискримінації.

При розгляді останнього питання доцільно зазначити, що принцип недискримінації в правовій системі України забезпечується не лише на законодавчому рівні, але й через судову практику, насамперед рішення та правові позиції Конституційного суду України та навести відповідні приклади.

Рекомендована література:

1. Боднар С. Б. Рівність в праві – справедлива нерівність / С. Б. Боднар // Наук. вісн. Чернівецького ун-ту. – 2006. – Вип. 311: Правознавство. – С. 24 – 27.

2. Вовк В. М. Юридична рівність в римському приватному праві / В. М. Вовк // Адвокат. – 2009. – № 6 (105). – С. 29 – 32.

3. Дашковська О. Гендерна рівність у системі демократичних принципів організації суспільства / О.Р.Дашковська // Право України. – 2009. – № 12. – С. 134 – 139.

4. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) / С. П. Погребняк. – Х. : Право, 2008. – 240 с.

5. Погребняк С. Роль принципу недискримінації в загальній концепції рівності / С. Погребняк // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2007. – №3 (50). – С. 23 – 34.

6. Принцип рівності у праві: теорія і практика / за заг. ред. Н. М. Оніщенко. – Київ : Юрид. думка, 2014. – 380 с.

7. Рабінович С. П. Принцип рівності прав людини у практиці Конституційного Суду України: проблеми методики застосування / С. Рабінович, О. Панкевич // Вісн. Конст. Суду України. – 2015. – № 5. – С. 97 – 111.

8. Сердюк В. В. Рівність перед законом і судом як принцип здійснення правосуддя в діяльності Верховного Суду України / В. В. Сердюк // Адвокат. – 2006. – № 12. – С. 3 – 7.

9. Сунегін С. О. Принцип рівності у праві в контексті ціннісних орієнтацій суспільства: сучасні реалії та тенденції розвитку / С. О. Сунегін // Бюлет. Мін. Юст. України. – 2014. – № 3. – С. 87 – 95.

10. Тарахонич Т. І. Принцип рівності в системі загальних принципів права / Т. І. Тарахонич // Часопис Київського ун-ту права. – 2013. – № 4. – С. 43 – 46.

11. Теплюк М. Принцип рівності у праві як одна із засадничих вимог розвитку громадянського суспільства / М. Теплюк // Право України. – 2014. – № 9. – С. 249 – 251.

Тема 5. Судова практика як джерело права.

План.

1. Місце судової практики в систем джерел права.
2. Специфіка застосування судової практики в правових системах сучасності.
3. Співвідношення судової практики та судового прецедента.
4. Особливості судової практики як джерела права в Україні.

При розгляді теми слід звернутися до розуміння джерел права, їх системи, відмінностей застосування первинних та вторинних джерел. Необхідно звернути увагу на відмінності ролі судової практики, в залежності від того, набуває вона обов'язкового чи необов'язкового характеру. Питання щодо специфіки застосування судової практики в різних правових сім'ях передбачає вивчення можливості та прикладів застосування у романо-германській, англо-американській, традиційній та релігійній сім'ях з урахуванням особливостей правових систем сучасності. Особливу увагу слід приділити судовій практиці як джерелу права в романо-германській правовій сім'ї та розкрити її зміст. У багатьох країнах романо-германської правової сім'ї визнається доктрина «сталості юриспруденції», яка вимагає від судів дотримуватися сталої судової практики як важливого чинника єдності судової системи і національної правової системи загалом.

Питання співвідношення судової практики та судового прецеденту вимагає знаходження спільних та відмінних ознак цих джерел, проведення розмежування між ними. У цьому сенсі доречно розглянути проблему судової правотворчості як діяльності судів із: а) створення нових і подолання чинних судових прецедентів (судова правотворчість у класичному розумінні, яка є характерною для національних правових систем англо-американської правової сім'ї); б) ухвалення судових рішень, в яких шляхом тлумачення нормам права фактично надається нове значення (створення так званих «прецедентів тлумачення»); в) фактичного скасування чинних нормативно-правових актів або їхніх частин шляхом визнання їх неконституційними (так звана «негативна правотворчість»).

У питанні особливостей судової практики як джерела права в Україні необхідно проаналізувати її розуміння та застосування. Слід звернутися до складних випадків щодо природи конкретних джерел права у національній правовій системі, звернути увагу на застосування практики Європейського суду з прав людини. Доцільно навести приклади впливу судової практики на розвиток української правової системи, зокрема на прикладі рекомендацій, що містяться в постановках, роз'ясненнях, інформаційних листах Верховного і вищих спеціалізованих судів.

Рекомендована література:

1. Борщевський І. В. Судова практика як джерело права в Україні / І. В. Борщевський // Наука і правохорона. – 2014. – № 2 (24) – С. 71 – 77.
2. Дашковська О. Судовий прецедент і судова практика як джерела права / О. Дашковська // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2011. – № 1 (64). – С. 34 – 41.
3. Погребняк С. Вплив судової практики на юридичні акти в романо-германській правовій сім'ї / С. Погребняк // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2003. – № 4 (34). – С. 92 – 99.
4. Савенко М. Роль практики Європейського суду з прав людини у конституційному судочинстві України / М. Савенко // Вісн. Конституц. Суду України. – 2005. – № 6. – С. 51 – 55.
5. Сірий М. І. Забезпечення єдності судової практики (важливий напрямок розвитку правової системи України / М. І. Сірий // Вісн. Центру суддівських студій. – № 6. – 2006. – С. 6 – 8.
6. Хорошковська Д. Ю. Роль судової практики в системі джерел права України: теоретико-правове дослідження : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Д. Ю. Хорошковська. – К., 2006. – 20 с.

7. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. Монографія / С. Шевчук. – К. : Реферат, 2007. – 640 с.

8. Яворська О. Роль та значення судової практики в правовому регулюванні цивільних відносин / О. Яворська // Вісн. Львівськ. ун-ту ім. І. Франка. Серія юрид. – 2009. – Вип. 49. – С. 151 – 157.

Тема 6. Верховенство права.

План.

1. Історичні витoki ідеї верховенства права.
2. Доктрина верховенства права та споріднені з нею доктрини.
3. Принцип верховенства права в актах міжнародних організацій.
4. Верховенство права як основоположний принцип правової системи України.
5. Основні вимоги верховенства права.

У першому питанні слід з'ясувати ідейні витoki принципу верховенства права, які можна знайти як у загальноєвропейській політико-правовій традиції, так і в специфічній історії англійського права. При цьому необхідно виходити з того, що з часів античності право розуміють як основний засіб, що допомагає контролювати здійснення державної влади. Інше важливе античне уявлення, яке сприяло ідеї верховенства права, – віра в закон як щось дане незалежно від людської волі, як правил, що мають бути відкриті, а не встановлені. Підґрунтям концепції верховенства права була також давня традиція природного права.

Середньовічними загальноєвропейськими ідейними витокami верховенства права є практика присягань монархів виконувати божественні, природні, звичаєві й чинні закони, традиція германського звичаєвого права, яка підтримувала поширене переконання, що вимоги права пов'язують усіх і ніхто не є вищим від закону, діяльність аристократії, спрямована на обмеження влади короля, контрактний характер феодалних відносин, теорія спротиву та ін. Появі й утвердженню принципу верховенства права сприяла специфіка англійського права як загального права, що є благодотворним для обмеження свавілля влади. Наприкінці питання слід продемонструвати, що фундамент сучасної концепції верховенства права створило поєднання античної і середньовічної правової традиції з ідеєю пріоритету індивідуальної свободи, яка з'явилася в Новий час, а також викласти класичне обґрунтування доктрини верховенства права здійснене А.В. Дайсі.

У другому питанні необхідно з'ясувати, що концепція верховенства права має спільний ґрунт із теорією правової держави, передбачаючи підкорення державної влади праву заради гарантування і захисту прав і свобод людини. Крім того, слід визначити певні відмінності між ними.

У третьому питанні слід продемонструвати, як у ХХ ст. доктрина верховенства права була прийнята міжнародним правом, дослідивши її закріплення у Статуті ООН, Загальній декларації прав людини, а також інших документах, що розвивають їх положення. Крім того, необхідно з'ясувати, що принцип верховенства права належить до засадничих європейських цінностей, проаналізувавши основні документи Ради Європи, Європейського Союзу, ОБСЄ і НАТО. Особливу увагу доцільно приділити практиці Європейського суду з прав людини, в якій викладається європейське розуміння верховенства права.

У четвертому питанні слід виходити з того, що принцип верховенства права є одним із загальних засад Конституційного ладу України як сучасної демократичної, правової держави. При цьому акцент має бути зроблено на закріпленні принципу верховенства права та вимог, що впливають з нього у Конституції України, кодексах і законах України, практиці Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції. Крім того, мають бути розкриті особливості розуміння верховенства права у вітчизняній правовій доктрині.

У п'ятому питанні вимоги верховенства права мають бути представлені насамперед у світлі формальної і матеріальної концепцій. Перша полягає у тому, що в суспільстві мають існувати правові норми, яких дотримуються усі суб'єкти, у тому числі держава; друга враховує, що право має відповідати певним змістовним (матеріальним) критеріям – насамперед правам людини. Крім того, вимоги верховенства права можуть бути проаналізовані на основі доповіді Європейської комісії за демократію через право (Венеційської комісії), яка вказує на такі його необхідні елементи, як законність, правову визначеність, заборону державного свавілля, ефективний доступ до правосуддя, дотримання прав людини, недискримінацію і рівність перед законом.

Рекомендована література:

1. Аллан Т. Р. С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права : пер. з англ. / Т. Р. С. Аллан. – К. : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2008. – 385 с.

2. Головатий С. Верховенство права : у 3 кн. / С. Головатий. Кн. 1 : Від ідеї – до доктрини. – К. :Фенікс, 2006. – 61 – 624 с. Кн. 2 : Верховенство права: від доктрини – до принципу. – К. :Фенікс, 2006. – 625 – 1276 с. Кн. 3 : Український досвід. – К. :Фенікс, 2006. – 1277 – 1747 с.

3. Заєць А. Концепції правової держави і верховенства права в українській правовій доктрині / А. Заєць // Право України. – 2013. – № 9. – С. 243 – 269.

5. Козюбра М. І. Верховенство права – основоположний принцип правової і політичної систем України / М. І. Козюбра // Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. – Х. : Право, 2008. – Т. 1 : Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – С. 148 – 173.

6. Петришин О. В. Верховенство права в системі правового регулювання / О. В. Петришин // Держава і право у світлі сучасної юридичної думки : зб. наук. пр. – К. : Юрид. думка, 2010. – С. 74 – 84.

7. Рабінович П. М. Верховенство права: доктринальні інтерпретації в Україні / П. М. Рабінович // Право України. – 2013. – № 9. – С. 162 – 175.

8. Рабінович П. Верховенство права (за матеріалами практики Страсбурзького Суду та Конституційного Суду України) / П. Рабінович // Вісн. Акад. прав. Наук України. – 2006. – № 2 (45). – С. 3 – 16.

9. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія : пер. з англ. / Б. Таманага. – К.: Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2007. – 208 с.

10. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції / С. Шевчук. – К. : Укр. Центр правн. студій, 2001. – 302 с.

Тема 7: Сучасні галузі права в системі права.

План.

1. Загальні умови розвитку системи права.
2. Вплив процесу глобалізації на трансформацію системи права.
3. Медичне право як новітня галузь права України.
4. Інформаційне право як новітня галузь права України.

При розгляді першого питання необхідно наголосити на тому, що ускладнення соціального життя в сучасній Україні призводить до трансформації суспільних відносин і швидкого оновлення їх нормативно-правового регулювання, прискорення та ускладнення процесів формування нових напрямів розвитку національного права. Новітні норми права потребують уніфікації з метою об'єднання окремо існуючих елементів у певну систему (галузь права) з власним предметом та методом регулювання.

При розгляді другого питання слід звернутися до розуміння процесу глобалізації права, його впливу на формування поряд з існуючими галузями права новітніх. Необхідно звернути увагу, що сучасні загальносвітові процеси глобалізації супроводжуються змінами у різних сферах суспільного буття, що обумовлює формування нових суспільно-правових відносин, які потребують нормативного регулювання.

Третє питання передбачає вивчення та висвітлення сучасних норм медичного права, сукупність яких утворює нову галузь права. В межах питання необхідно розглянути теоретико-правові засади медичного права, історії його становлення, забезпечення захисту прав пацієнтів, організації охорони здоров'я в Україні, юридичної відповідальності медичних закладів, тощо. Окремо слід наголосити на таких інститутах, як юридичне забезпечення трансплантації органів і тканин, репродуктивних технологій, проведення медичних експертиз, надання психіатричної допомоги, проблемних питаннях надання медичної допомоги та дефектах медико-правової кваліфікації.

Четверте питання передбачає вивчення базових принципів та положень інформаційного права, його основних інститутів, розгляд правового регулювання основних видів інформаційних відносин та інформаційної діяльності. Необхідно наголосити, що забезпечення доступу громадян до інформації, створення національних мереж інформації та належної системи їх охорони, зміцнення організаційних, правових і наукових основ інформаційної діяльності, забезпечення ефективного використання інформації становлять основні напрями сучасної державної інформаційної політики. Правова значущість інформаційного права як новітньої галузі права визначається тим, що воно є правовим підґрунтям інформаційного суспільства, яке активно формується як в Україні, так і в межах міжнародної спільноти.

Рекомендована література:

1. Яковюк І. В. правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01; 12.00.11 / Іван Васильович Яковюк. – Х., 2014. – 476 с.
2. Хаустова М. Г. Національна правова система за умов розбудови правової демократичної державності в Україні / М. Г. Хаустова. – Х. : Право, 2008. – 160 с.

3. Ляшенко Р. Д. Проблемні питання формування нових галузей права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/files/image/konf_13/doklad_13_4_10.pdf
4. Крестовська Н. М. Ювенальне право України: генезис та сучасний стан: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Н. М. Крестовська. – О., 2008. – 40 с.
5. Стеценко, С. Г. Медичне право України [Текст]: підручник / С. Г. Стеценко, В. Ю. Стеценко, І. Я. Сенюта; М-во освіти і науки України, Нац. акад. прокуратури України, Ін-т законодавства Верховної Ради України. - К.: Всеукр. асоц. видавців "Правова єдність", 2008. - 507с.
6. Хряпченко В.П. Розуміння комплексних галузей українського права / В. Хряпченко. – Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2016. – Серія ПРАВО. – Випуск 36. – Том 1, с. 27-32
7. Дуднік Р.М. До проблеми виокремлення системоутворюючих чинників, що впливають на процес формування нових галузей українського права / Р.М. Дуднік // Право і суспільство. – 2015. – № 4. – С. 8–12.
8. Мураховська Т.Є. Проблема існування комплексних галузей у системі права України / Т.Є. Мураховська // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2005. – Вип. 30. – С. 155–160.
9. Багай Н.О. Теоретичні аспекти формування комплексних галузей права / Н.О. Багай [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/17_PNR_2008/Pravo/34332.doc.htm.
10. Саннікова М. Комплексні галузі права: до постановки питання / М. Саннікова // Вісник Національної академії правових наук України : зб. наук. пр. / редкол: В.Я. Тацій та ін. – Х. : Право, 2014. – № 4 (79). – С. 59–64.
11. Миколенко О.І. Чи існують комплексні галузі права? / О.І. Миколенко // Правова держава: зб. наук. ст. Ін-ту держави і права ім. В.М. Корецького. – О., 2002. – № 6. – С. 203–206.
12. Куліш А. М. Інформаційне право України : навчальний посібник / А. М. Куліш, Т. А. Кобзева, В. С. Шапіро. – Суми: Сумський державний університет, 2016. – 108 с.

Тема 8. Зловживання правом.

План.

1. Поняття, ознаки та види зловживання правом.
2. Межі здійснення суб'єктивних прав.
3. Співвідношення зловживання правом з об'єктивно неправомірним діянням.
4. Зловживання правом як вид правопорушення, особливості відповідальності за його вчинення.
5. Причини зловживання правом та засоби його усунення із суспільної практики.

При загальнотеоретичній характеристиці зловживання правом необхідно дати визначення цього явища, з'ясувати його найсуттєвіші властивості, форми здійснення, сфери поширення, склад і наслідки, а також надати видову характеристику зловживання правом як різновиду неправомірної поведінки. Слід також відобразити взаємозв'язок зловживання правом із розсудом і свободою.

Досліджуючи межі здійснення суб'єктивних прав, слід встановити вихідні критерії для обмеження прав як одного з найефективніших засобів уникнення свавілля, якими є збалансування інтересів носіїв суб'єктивних прав, неодмінне кореспондування прав і юридичних обов'язків, досягнення публічного порядку, суспільна необхідність тощо. При цьому необхідно навести відповідні принципи та норми права, якими ці межі встановлюються (наприклад, принципи пропорційності й розумності, ст. 23 Конституції України).

Для здійснення порівняльної характеристики зловживання правом і об'єктивно неправомірного діяння потрібно відшукати їх спільні та відмінні риси, які виокремлюються через встановлення відповідних критеріїв. До того ж, у вигляді висновку, слід визначити, який з цих різновидів неправомірної поведінки є більш шкідливим.

У четвертому питанні необхідно вказати, що особливої небезпеки зловживання правом набуває тоді, коли воно стає правопорушенням і тягне за собою юридичну відповідальність. Для розкриття цього питання потрібно дослідити конкретні склади правопорушень щодо зловживання правом у різних галузях права (цивільному, конституційному, міжнародному, кримінальному, адміністративному, тощо) та з'ясувати ступінь відповідальності суб'єктів такого зловживання.

Серед основних причин зловживання правом необхідно виокремлювати зловживання свободою як сферу виникнення зловживання правом, низьку правову культуру, деформацію правосвідомості, визнання пріоритету власних інтересів та інші передумови, що сприяють суб'єктові чинити хоч і в межах правового поля, однак всупереч духу і призначенню права. Важливість дослідження засобів усунення зловживання правом пов'язана з тим, що дієве визнання меж власних прав є основою правопорядку в суспільстві, тому комплекс заходів з їх впровадження є вкрай необхідним. Цими засобами, зокрема, є вдосконалення нормотворчої техніки, пропагування законслухняної поведінки, підвищення рівня правової освіти громадян тощо.

Рекомендована література:

1. Афанасьєва М. В. Зловживання суб'єктивним виборчим правом / М. В. Афанасьєва // *Право України*. – 2013. – № 5. – С. 144 – 149.
2. Бакаєв Д. С. Концепція зловживання правом у правовій доктрині: порівняльно-правовий аспект / Д. С. Бакаєв // *Часопис Київськ. ун-ту права*. – 2013. – № 1. – С. 33 – 36.
3. Бакумов О. С. Проблеми зловживання правами громадян в процесі реалізації форм безпосередньої демократії / О. С. Бакумов // *Бюллетень Мін. юст. України*. – 2012. – № 4. – С. 125 – 132.
4. Беліков О. Зловживання у сфері рекламних послуг / О. Беліков // *Юридичний журнал*. – 2009. – № 7 (№7–8). – С. 129 – 136.
5. Журба І. Зловживання сторонами процесуальними правами у цивільному процесі / І. Журба // *Вісн. Київськ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Юридичні науки*. – Київ : ВПЦ "Київ. Ун-т", 2013. – Вип. 4 (98). – С. 102 – 105.
6. Калюжний Р. А. Зловживання правом: сутність та шляхи протидії / Р. А. Калюжний, І. Г. Андрущенко // *Бюллетень Мін. юст. України*. – 2006. – № 8. – С. 16 – 22.
7. Капліна О. Проблеми зловживання правом у кримінальному процесі / О. Капліна // *Вісн. Акад. прав. наук України*. – 2010. – №3 (62). – С. 286 – 295.

8. Кобан Ж. Зловживання владою або службовим становищем як спосіб посягання на права людини / Ж. Кобан // Юридична Україна. – 2004. – № 1. – С. 67 – 71.
9. Мироненко І. Зловживання суб'єктивним правом власності / І. Мироненко // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 10. – С. 40 – 43.
10. Мілетич О. О. Проблеми юридичної кваліфікації категорії «зловживання правом»: загальнотеоретичний аспект / О. О. Мілетич // Право і суспільство. – 2012. – № 1. – С. 60 – 63.
11. Полянський Т. Т. Феномен зловживання правом (загальнотеоретичне дослідження) / Т. Т. Полянський. – Львів : Галиц. друкар, 2012. – 456 с.
12. Рогач О. Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження / О. Я. Рогач. – Ужгород: Ліра, 2011. – 368 с.
13. Рубашенко М. Зловживання правом як загальноправова категорія: допустимість, сутність, кваліфікація / М. Рубашенко // Юридичний журнал. – 2010. – № 12. – С. 42 – 51.
14. Серьогін С. Ю. Критерії визначення меж здійснення особою суб'єктивних прав / С. Ю. Серьогін // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Київ: Ін-т міжнар. відносин, 2013. – Вип. 116, Ч. 1. – С. 136 – 142.
15. Сидоренко А. С. Сучасні концептуальні підходи до поняття й сутності зловживання трудовими правами / А. С. Сидоренко // Держава і право. Юридичні і політичні науки – 2013. – Вип. 61. – С. 207 – 215.
16. Тимошенко В. І. Деформація індивідуальної правосвідомості як передумова зловживання правом / В. І. Тимошенко // Бюлетень Мін. юст. України. – 2009. – № 3. – С. 13 – 22.
17. Трещова О. До проблеми зловживання суб'єктивними процесуальними правами в адміністративному судочинстві / О. Трещова // Підприємництво, господарство і право – 2010. – № 10. – С. 47 – 51.

Тема 9. Приватний і публічний інтерес в праві.

План.

1. Розмежування публічного і приватного права.
2. Правове регулювання в системі публічного права.
3. Правове регулювання в системі приватного права.
4. Взаємопроникнення публічного і приватного права в сучасних правових системах.

Тема публічного і приватного права передбачає вивчення питання про поділ права на дві відповідні підсистеми, та значення цього поділу як для праворозуміння, так і для правового регулювання. Слід розглянути основні концепції такого поділу, навести критерії розмежування, зважаючи на проблемні питання (визначення приватних та публічних інтересів, приналежність галузей та інститутів права, місце держави у право реалізаційному процесі та межі втручання в суспільні відносини). Потрібно дослідити внесок зарубіжних і вітчизняних науковців у розробку проблеми співвідношення публічного і приватного права (історичні концепції, теологічна теорія Савін'ї, відмінність інтересів за Ульпіаном, суб'єктне розмежування правових відносин за Ієрінгом, мета як основа розмежування за

Шталем); розкрити аргументи на користь заперечення поділу права на публічне і приватне.

Розглядаючи питання правового регулювання в системі публічного права слід звернутися до питання про методи та способи, що переважно використовуються в правовому регулюванні публічних відносин, зокрема, імперативний метод, зобов'язання та заборони, а також навести приклади, що стосуються ефективності регулювання, дослідити співвідношення імперативності та диспозитивності в публічному праві. Особливу увагу слід приділити державі як суб'єкту публічного права, розкрити предмет публічно-правового регулювання, висвітлити специфічний характер публічно-правових відносин. Доречно висвітлити проблеми правового регулювання суспільних відносин, які поєднують елементи публічного і приватного.

При розгляді питання правового регулювання в системі приватного права потрібно акцентувати увагу на відповідних приватному праву методах та способах, передовсім диспозитивному методі, дозволеннях та рекомендаціях. Особливу увагу слід приділити суб'єктному складу учасників приватних правовідносин, в тому числі, місцю держави в них. Доцільно охарактеризувати правове регулювання приватного права у романо-германській правовій сім'ї та проаналізувати особливості національної системи приватного права.

Питання взаємопроникнення публічного і приватного інтересу в сучасних правових системах потребує звернення до проблем співіснування національних та наднаціональних правових систем, глобалізації та уніфікації права, наведення прикладів з різних правових сімей, зближення романо-германської та англо-американської правових сімей. Доцільно проаналізувати шляхи конвергенції приватних і публічних інтересів, пріоритетність приватних інтересів; проілюструвати взаємопроникнення публічних і приватних елементів у певних сферах правового регулювання. Охарактеризувати вплив нових правових інститутів на рівновагу та збалансованість публічних і приватних інтересів в умовах сучасного стрімкого розвитку суспільних відносин.

Рекомендована література:

1. Банчук О. Підстави розмежування публічного та приватного права в Україні / О. Банчук // Публічне право. – 2011. – № 2. – С. 143 – 150.
2. Баулін Ю. В. Методологічне значення поділу права на приватне і публічне для кримінально-правових досліджень. Вибрані праці / Ю. В. Баулін. – Х.: Право, 2013. – С. 675 – 676 .
3. Гончарук О. В. Дихотомія права: право публічне та право приватне: автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. В. Гончарук. – Київ : 2006. – 20 с.
4. Довгерт А. С. Система приватного права в Україні / А. С. Довгерт // Університетські наукові записки: Часопис Хмельн. ун-ту управління та права. – 2005. – № 4. – С. 64–67.
5. Духневич А. В. Співвідношення публічного та приватного права в практиці України // Південноукраїнський правничий часопис. – 2007. – № 3. – С. 83 – 85.
6. Іюффе О. С. Право приватне і право публічне / О. С. Іюффе // Університетські наукові записки: Часопис Хмельн. ун-ту управління та права. – 2005. – № 4. – С. 7 – 18.
7. Музика Л. А. Щодо конвергенції приватного і публічного у цивільному праві / Л. А. Музика // Право України. – 2014. – № 1. – С. 232 – 239.

8. Погребняк С. П. Поділ права на публічне і приватне (загальнотеоретичні аспекти) / С. П. Погребняк // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2006. – Вип. 12. – С. 3 – 17.

9. Рабінович П. Приватне й публічне у природному праві та законодавстві / П. Рабінович // Вісн. Акад. прав. наук України. 2004 р. – №3 (38). – С. 3–15.

10. Сивий Р. Б. Приватне право і публічне право: до питання про критерії розмежування / Р. Б. Сивий // Бюлетень Мін. юст. України. – 2005. – № 8. – С. 78 – 88.

11. Спасибо-Фатєєва І. В. Приватне і публічне право: протистояння та методи його подолання / І. В. Спасибо-Фатєєва // Цивілістика: на шляху формування доктрин : Вибрані наук. праці. – Х. : Золоті сторінки, 2012. – С. 51 – 58 .

12. Харитонов Є. До питання про значення дихотомії «приватне право – публічне право» / Є. Харитонов, О. Харитонova // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2000. №2 (21). – С. 83 – 89.

13. Харитонova О. І. Приватне і публічне право та деякі аспекти теорії правовідносин / О. І. Харитонova, Є. О. Харитонов // Проблеми законності.– 2002. – Вип. 53. – С. 142 – 149.

14. Шабуніна В. В. Поділ права на публічне і приватне в римському праві / В. В. Шабуніна // Проблеми законності – 2006. – №77. – С. 14 – 21.

15. Шкварок Л. В. Приватне й публічне право: філософсько-правовий аспект / Л. В. Шкварок // Наук. вісн. Київськ. нац. ун-ту внутр. справ України – 2008. – № 5. – С. 16 – 22.

Тема 10. Релігійна свобода у світській державі.

План.

1. Світська держава: загальна характеристика.
2. Релігійна свобода як фундаментальне право людини.
3. Релігійні об'єднання як інститути громадянського суспільства.
4. Гарантії свободи релігії в умовах демократичної правової держави.

Розкриваючи перше питання теми, слід надати характеристику поняття світськості держави і правової системи. Необхідно вказати складові світськості держави. Доцільно також зупинитися на понятті релігійної нейтральності як прояву світськості держави.

У другому питанні необхідно показати, як загальні риси прав людини проявляються при характеристиці релігійної свободи. Слід також охарактеризувати внутрішній та зовнішній аспекти релігійної свободи та зазначити відмінності у правовому регулюванні названих аспектів. Доцільно також звернутися до питання обмеження релігійної свободи (критерії обмеження, межі розсуду держави у цьому питанні тощо).

Третє питання присвячено розгляду правової природи релігійних об'єднань, що виступають формою колективної реалізації свободи релігії. При його розгляді потрібно вказати на особливості таких об'єднань як інститутів громадянського суспільства, їх функції та нормативних підстав їх функціонування.

Останнє питання присвячено характеристиці гарантій релігійної свободи. Слід звернутися до класифікації гарантій прав людини, розкривши основні внутрішньодержавні та міжнародні гарантії в аспекті захисту свободи релігії.

Рекомендована література:

1. Берченко Г. В. Конституційні засади громадянського суспільства в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Г. В. Берченко. – Х., 2012. – 20 с.
2. Вовк Д. О. Як українські суди балансують релігійну свободу: аналіз у контексті світськості / Д. О. Вовк // Право і громадянське суспільство. – 2014. – № 2. – С. 5-38 [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lclaw.knu.ua/index.php/item/178-yak-ukrayinski-sudy-balansuyut-relihiynu-svobodu-analiz-v-konteksti-svitskosti-vovk-d-o>
3. Єленський В. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ століття. – Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2013. – 504 с.
4. Міма І. В. Моделі державно-церковних відносин : порівняльний аспект // Держава і право – 2005. – Вип. 29. – С. 63 – 70;
5. Петришин О. Громадянське суспільство і держава: питання взаємовідносин // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2006. – № 4. – С. 3 – 12.
6. Релігійна свобода і права людини: Правничі аспекти. У 2 т. – Т. 2. – Львів: Свічадо, 2001. – 376 с.
7. Свобода релігії: Рішення Верховного Суду США: пер. з англ / За ред. М. Гарісон, С. Гілберта. – К.: Оптіма, 2005. – 256 с.
8. Сергієнко Г. Л. Роль конституційно-правового регулювання відносин держави і релігійних організацій у гарантуванні свободи віросповідання в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12. 00. 02 / Г. Л. Сергієнко. – Х., 2004. – 209 с.
9. Тернопільський Б. Й. Релігійна свобода і релігійні права у контексті відносин між державою і церквою. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07tbyvdc.htm> .
10. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції – Вид. 3-тє. – К.: Реферат, 2010. – 834 с.
11. Ярмол Л. В. Свобода віросповідання: юридичне забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження) / Л. В. Ярмол // Серія І. Дослідження та реферати. – 2006. – Вип. 8. – 192 с.

Тема 11. Структура правовідносин.

План.

1. Структура правовідносин: поняття та елементи.
2. Поняття та види суб'єктів правовідносин.
3. Зміст правовідносин: суб'єктивні права та юридичні обов'язки суб'єктів правовідносин.
4. Об'єкти правовідносин: поняття та види.
5. Юридичні факти: поняття та класифікація.

При висвітленні першого питання необхідно звернути увагу на поняття та основні підходи до визначення структури правовідносин, як сукупності елементів необхідних для виникнення та існування правовідносин. Необхідно визначити елементи юридичного складу правовідносин, серед яких: суб'єкти правовідносин, об'єкти правовідносин, їх зміст (суб'єктивні права та юридичні обов'язки) та юридичний факт.

Наступне питання передбачає визначення поняття та видів суб'єктів правовідносин, якими у приватноправових відносинах переважно виступають фізичні та юридичні особи, а у публічному праві – суб'єкти владних повноважень (органи державної влади, місцевого самоврядування їх посадові особи та ін.).

Розкриваючи третє питання необхідно визначити поняття суб'єктивного права та розкрити його зміст за допомогою характеристики правомочностей суб'єктів правовідносин. Okремо необхідно розкрити зміст юридичного обов'язку та його співвідношення з суб'єктивним правом.

Далі необхідно розкрити поняття та види об'єктів правовідносин, окремо виділити: природні об'єкти, речі і цінності, немайнові блага, результати дій, в т.ч. послуги та результати робіт, а також об'єкти права інтелектуальної власності.

Розглядаючи юридичні факти, доцільно показати їх значення для виникнення, зміни або припинення правових відносин, дати їх класифікацію в залежності від вольової ознаки, правових наслідків та інших критеріїв, сформулювати поняття фактичного складу, навести його приклади та визначити співвідношення фактичного складу зі складними юридичними фактами.

Рекомендована література:

1. Гнатущенко Ю.В. Деякі аспекти генезису правовідносин / Ю.В. Гнатущенко // Держава і право. Юрид. і політ. науки. – 2006. – Вип. 31. – С. 58 – 65.
2. Гудима Д. Деякі новели в інтерпретації понять «суб'єкт права»: абсурдні чи перспективні? / Д. Гудима // Право України. – 2010. – № 2. – С. 82 – 87.
3. Єрмоленко В. Об'єкт у структурі правовідносин / В. Єрмоленко // Юридична Україна. – 2004. – 1. – С. 11 – 15.
4. Завальний А. Юридичні факти: історичні та сучасні аспекти розуміння / А.Завальний // Право України. – 2006. – № 1. – С. 113 – 116.
5. Зубчук Ю. Щодо сутності суб'єктивного права / Ю.Зубчук // Юридична Україна. – 2012. – № 2. – С. 14 – 19.
6. Кикоть Г. Проблема класифікації юридичних фактів у сучасній теорії права / Г. Кикоть // Право України. – 2003. – № 7. – С. 29 – 33.
7. Курінний Є. Об'єкт права: доктринальні питання визначення категорії / В.Курінний // Право України. – 2003. – № 10. – С. 33 – 36.
8. Мартиновський В. В. Дозвільні правовідносини: структура, ознаки та види / В.В. Мартиновський // Проблеми законності – 2011. – Вип. 115. – С. 89 – 95.
9. Суб'єкти цивільного права / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – Х. : Харків юрид., 2009. – 632 с.
10. Тимошенко В.І. Держава як суб'єкт права (з історії політичної і правової думки) / В.І.Тимошенко // Держава і право. – 2003. Вип. 21. – С.129 – 140.

Тема 12. Чинність нормативно-правових актів.

План.

1. Поняття, ознаки та види нормативно-правових актів.
2. Дія нормативно-правових актів у часі. Напрями темпоральної дії.
3. Дія нормативно-правових актів у просторі.
4. Дія нормативно-правових актів за колом осіб. Юридичний імунітет.

Розкриття першого питання необхідно почати з формулювання дефініції нормативно-правового акта як основного джерела права в Україні, далі – розглянути ознаки нормативно-правового акта, які відрізняють його від актів застосування і тлумачення норм права, перерахувати вимоги, які пред'являються до нормативно-правового акта як офіційного документа. Види нормативно-правових актів розрізняють за різними критеріями (юридичною силою і процедурою прийняття, значенням у механізмі правового регулювання, сферою і часом дії, ступенем упорядкування, характером нормотворчих повноважень тощо). Особливої уваги потребує ієрархічна структура системи нормативно-правових актів.

Відповідаючи на друге питання слід охарактеризувати основні параметри дії нормативно-правового акта у часі (момент набрання чинності, напрям дії, момент зупинення дії, момент припинення дії). Бажано зазначити офіційні друковані видання, в яких здійснюється офіційне оприлюднення нормативно-правових актів, і загальні правила набрання чинності окремими видами нормативно-правових актів. Напрямок темпоральної дії - це поширення приписів нормативно-правового акта на правові відносини, які виникли до чи після набрання ним чинності (пряма, переживаюча, зворотна дія). Оскільки більшість нормативно-правових актів розраховані на перспективну (пряму) дію, важливо вказати умови застосування зворотної дії закону.

Дія нормативно-правового акта у просторі пов'язана з його здатністю створювати юридичні наслідки на певній території. Просторові межі дії нормативно-правового акта визначаються за трьома принципами: територіальним, екстериторіальним та екстратериторіальним, зміст і особливості застосування кожного з яких необхідно показати при висвітленні третього питання теми. Територіальний принцип передбачає поширення дії нормативно-правового акта на територію держави (або її частину), а отже, вимагає знання складових державної території, наведення прикладів актів загальної і територіально обмеженої дії. Використовуючи міжнародне і національне законодавство, можна проілюструвати екстратериторіальну дію актів приватного і публічного права, а також види екстериторіальності.

У четвертому питанні йде мова про здатність нормативно-правового акта створювати юридичні наслідки для тих чи інших суб'єктів права. Коло осіб, які підпадають під дію нормативно-правового акта, визначається обсягом і специфікою правового статусу суб'єктів. Рекомендовано проаналізувати нормативно-правові акти спеціальної дії, які поширюються тільки на осіб, що володіють певною професією чи займають певні посади (судді, прокурори, народні депутати, тощо); мають особливе соціальне положення (пенсіонери, сироти, особи з інвалідністю, тощо); відрізняються характером політико-правового зв'язку з державою (громадяни, іноземні громадяни, особи без громадянства) та ін. Юридичний імунітет – це повне або часткове звільнення його носія від дії загальних правових норм.

Проте, він не означає звільнення особи, яка скоїла правопорушення, від юридичної відповідальності, а лише вимагає особливої процедури притягнення до неї, приклади якої доречно навести у курсовій роботі.

Рекомендована література:

1. Андрусів Л. Теоретико-правові засади системи нормативно-правових актів./ Л.Андрусів.// Підприємництво, господарство і право.- 2017.- №4.- С.128-131.
2. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т.3: Загальна теорія права / редкол.: О.В.Петришин (голова) та ін.; Нац.акад.прав.наук України; Ін-т держави і права імені В.М.Корецького НАН України; Нац.юрид.ун-т імені Ярослава Мудрого.- Х.: Право, 2017.- С.109-119, 343-346,
3. Гайова О.В. Закони у системі джерел права України./О.Гайова.//Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.2010.- №3.-С.50-56.
4. Гетьман Є. Підзаконний нормативно-правовий акт: поняття, ознаки, функції, види./ Є.Гетьман // Вісн. Нац. акад. прав. наук України 2014.- №2 (77). - С.92-100.
5. Кравчук В.М. Правовий простір держави: проблеми визначення за обсягом і змістом./ В.М.Кравчук.//Актуальні проблеми правознавства. 2016. Випуск 1.- С.15-18.
6. Легін Л.М. Нормативно-правовий акт: поняття та система ознак./Л.Легін.// Право і суспільство.- 2016.- 2.- С.21-26.
7. Паламарчук В. Теоретико-правові основи розуміння державної території України./В.Паламарчук.// Підприємництво, господарство і право. 2017 - №1.- С.182-186.
8. Пархоменко Н. Законодавство України на сучасному етапі; кількісний та якісний аналіз./ Н.Пархоменко.// Публічне право.-2012.-№3(7).-с.291-298.
9. Петришина М. Акти органів і посадових осіб місцевого самоврядування: сутність та особливості. / М.Петришина // Вісн. Нац. акад. прав. наук України 2012.- №1 (68). - С.66-76.
- 10.Процюк І.В. Види законів в Україні/І.В.Процюк.// Проблеми законності. Вип. 52. - Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, 2002. - С. 3-9.
11. Пушняк О.В. Право і час. / О.В.Пушняк/ Монографія.- Харків: Видавництво «ФІНН». 2009 – 176 с.
- 12.Ткаля О. В. Правовий імунітет в Україні: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. В. Ткаля; кер. роботи Ю. М. Оборотов; Нац. ун.-т "Одеська юридична академія". – Одеса, 2010. – 20 с.

Тема 13. Економіка і право.

План.

1. Економіка як об'єкт державно-правового регулювання.
2. Відносна самостійність права по відношенню до економіки.
3. Напрями правового впливу на економіку в умовах ринкових відносин.
4. Правове регулювання економіки в умовах глобалізації.
5. Правове регулювання економіки України в сучасних умовах.

Для розкриття першого питання слід зазначити, що економіка – це система відносин щодо виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ. Економіка відомим чином детермінує потребу в появі, існуванні та зміні правових форм. У свою чергу правова форма є засобом існування, виразу, розвитку та перетворення економічного змісту. Взаємодія між двома цими складними системами відбувається таким чином, що зміни у кожній (одній) з них є фактором, що порушують стабільність іншій. Кожне з них є цілісним утворенням із самостійною логікою свого розвитку. Визначити інші фактори, які впливають на розвиток економіки.

Розглядаючи друге питання, важливо з'ясувати, що право не просто оформлює економічний зміст, а є його найважливішим елементом, свого роду несучою конструкцією. Повторюваний і підтриманий державою порядок економічних відносин є одним з важливих проявів права. Виходячи виключно з економічної структури суспільства неможливо представити всю систему правового регулювання в цілому, її окремі структурні елементи, характер її зворотного впливу на економічні відносини. У суспільстві не існує жодного абсолютного протиріччя та жодної абсолютної гармонії між правом та економікою, але мають місце часткові протиріччя та пристосування економічної і правової частини один до одного. Право активно впливає на економічні відносини через законодавство – систему нормативно-правових актів, що існують у державі.

У третьому питанні необхідно акцентувати увагу на трьох основних напрямках впливу права на економіку: по-перше, право закріплює економічні відносини, що складаються у державі, гарантує їхню стабільність; по-друге, право прискорює (стимулює) формування нових економічних відносин; по-третє, право підтримує і охороняє економічні відносини, тобто забезпечує їх звичайне відтворення. Але право може гальмувати (й навіть блокувати) економіку. Доцільно навести приклади позитивного та негативного впливу права на розвиток економічних відносин в Україні (або в інших державах сучасного світу) на рівні нормативного або індивідуального регулювання.

Розглядаючи четверте питання, слід враховувати зміст поняття «глобалізації», яке передбачає формування певного загальносвітового простору, включаючи економіку, заснованого на єдиних принципах існування. Право виступає найважливішим елементом глобалізації, її необхідним нормативним фундаментом. У роботі необхідно визначити фактори (національні, міжнародні, наднаціональні), що впливають на розвиток економіки України.

Рекомендована література:

1. Вовк Д. О., Вовк І. А. Економіка і право: проблеми розуміння співвідношення / Д. О. Вовк, І. А. Вовк // Вісник НЮАУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія і право. – 2011. – № 2. – С. 135 – 146.
2. Вовк І. А. Як право впливає на економічні відносини: аналіз стадії правового регулювання / І. А. Вовк // Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право. – 2015. – № 3 (22). – С. 89 – 101.
3. Гриценко О. А. Верховенство права в контексті економічної теорії / О.А. Гриценко // Економічна теорія та право, 2015. – № 3 (22). – С. 77 – 88.

4. Задихайло Д. Д. Правове регулювання економічних відносин: реформування законодавчого забезпечення / Д. Д. Задихайло // Економічна теорія та право. – 2014. – № 2. – С. 179 – 188.
5. Овсієнко О. В. Правова економіка: зміст та засади функціонування / О.В. Овсієнко // Економічна теорія та право. – 2015. – № 2. – С. 100 – 109.
6. Оніщенко Н. М. Право й економіка: взаємовплив і паритетні начала розвитку / Н. Оніщенко // Філософія права і загальна теорія права. – 2012. – № 2. – С.249 – 258.
7. Плавич В. П. Співвідношення та взаємозалежність права і економіки в умовах глобалізації / В. П. Плавич // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2014. – Вип. 64. – С. 365 – 371.
8. Свиридюк Н. П. Щодо взаємодії держави, права та економіки / Н. П. Свиридюк // Право і суспільство. – 2014. – № 2. – С. 32 –38.
9. Скупінський О. В. Конституційно-правові засади економічної системи України : автореф. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / О. В. Скупінський. – Х., 2011. – 35 с.
10. Чубко Т.Д. Право в умовах глобалізації (основні тенденції розвитку): автореф. ... канд. юрид. наук / Т.Д. Чубко. – К., 2013. – 16 с.

Тема 14. Теорія природного права.

План.

1. Поняття теорії природного права.
2. Класичні теорії природного права.
3. Новітні теорії природного права.
4. Значення теорії природного права для сучасного праворозуміння.

Відповідь на перше питання передбачає розкриття сутності походження права за теорією природного права. Слід зазначити, що природне право – це вихідні принципи, на основі яких приймаються норми позитивного права і на підставі яких здійснюється їхнє критичне оцінювання з позицій моралі (справедливості, розумності). Існують дві теорії, які пояснюють обов'язковість природного права: «волюнтаристська», відповідно до якої природне право є обов'язковим, оскільки воно є результатом волевиявлення Бога; «інтелектуальна теорія» – відстоює тезу про те, що немає необхідного зв'язку між природним правом і волею Бога. Відтак, джерелом права визнається розум людини. Необхідно наголосити, що право з позицій теорії природного права розуміється не як зведена в закон воля правлячого класу, а як продукт розуму (reason) – стандарт поведінки розумної людини, яка може відрізнити добрі вчинки від поганих. Згідно з основними положеннями теорії природного права саме розумність стає критерієм перевірки правових актів держави, критерієм їх чинності.

Розкриття другого питання передбачає визначення та проведення аналізу головних етапів виникнення і розвитку теорії природного права. Зокрема, доцільно дослідити та розкрити особливості класичних напрямків теорії природного права. Так, витоки формування теорії природного права можна спостерігати в період Античності (Сократ, Платон, Аристотель, Цицерон), Середньовіччя (Граціан, Ф.

Аквінський). Значний внесок у подальшу розробку ідей природного права в Новий час зробили Г. Гроцій, С. Пуфендорф, І. Кант, Дж. Локк, Ж. –Ж. Руссо, Г. Гегель.

При розгляді третього питання необхідно проаналізувати новітні теорії природного права. Зокрема, значний внесок у розвиток теорії природного права зробили такі зарубіжні і вітчизняні науковці, як Г. Радбрух, Р. Штаммлер, Р. Алексі, Р. Фуллер, Дж. Фініс, Р. Дворкін, Д. Ллойд, В. Четвернін, П. Рабінович, М. Козюбра. Зокрема, Л. Фуллер орієнтувався на концептуальне поєднання права і моралі. Право, на його думку, має внутрішнє моральне ядро, що є консолідуючим системоутворюючим чинником правової системи. Р. Штаммлер розробив ідею «природного права з мінливим змістом», сутність якої полягає у виключенні природно-правового дуалізму з нормативних систем. Сучасний ідеолог природного права Дж. Фініс робить спробу дати визначення функціональній спрямованості дії таких принципів природного права, як: 1) набору практичних принципів, що визначають основні цілі розвитку людства (наприклад, переслідування блага кожною людиною); 2) набору основних методологічних вимог практичної розумності, завдяки якому моральна людська поведінка відрізняється від аморальної. Видатний представник школи природного права, сучасний американський професор Л. Фуллер переглядає теорію Т. Аквінського: відкидає теологічно-метафізичні аспекти томізму і звертає увагу на «процедурні» аспекти природного права, які повинні враховуватися у позитивному (передусім, конституційному) праві будь-якої країни. Л. Фуллер вважає, що необхідно визначити правила правової системи, вимоги до правових актів. Для визначення таких правил вчений створює теорію «внутрішньої моральності» позитивного права, що складається з восьми принципів найвищої юридичної сили (принципів конституційного рівня), яким повинно відповідати позитивне право.

У четвертому питанні необхідно визначити значення теорії природного права для сучасного праворозуміння. Зокрема, слід зазначити, що в сучасних концепціях природного права увага акцентується на ціннісно-ідеальній реальності права, що є умовою прагнення людей до справедливості як ідеалу гармонійного поєднання всіх цінностей. Під час висвітлення даного питання необхідно охарактеризувати співвідношення природного і позитивного права. Зокрема, слід наголосити, що в наш час саме принцип розумності, і загалом природне право виступає тією спільною основою, що об'єднує дві основні правові сім'ї (англо-американську і романо-германську). Слід зауважити, що ідея природного права про розумність позитивного права знайшла своє практичне втілення в англійському загальному праві (common law), основою якого є принцип «верховенства розуму» (rule of reason), або «здоровий глузд». Крім того, необхідно висловити власну позицію щодо позитивних і негативних рис теорії природного права, а також щодо практичної реальності і ефективності здійснення головних її ідей.

Рекомендована література:

1. Козюбра М. І. Праворозуміння: плюралізм підходів та можливості їх поєднання / М. І. Козюбра // Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна: зб. наук. ст. / голов. ред. А. Мелешевич. – К.: Дух і літера, 2013. – С. 187 – 211.
2. Петришин О. В. Соціально-юридична природа права / О. В. Петришин // Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. – Х.: Право, 2008. – Т.

1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – С. 87 – 108.

3. Рабінович П. Праворозуміння: проблеми інтерпретації / П. Рабінович // Філософія права і загальна теорія права. – 2014. – № 1. – С. 229 – 239.

4. Рабінович П. М. Філософія права: проблеми і підходи / П. М. Рабінович [Електронний ресурс]. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2005. – 332 с. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/140357/>

5. Рабінович С. П. Природно-правові підходи в юридичному регулюванні [Електронний ресурс] / С. П. Рабінович. – Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – 576 с. – Режим доступу: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2013/Rabinovuch_2010.pdf

6. Фуллер, Л. Л. Анатомія права [Текст]: пер. з англ. / Л. Л. Фуллер. – К.: Сфера, 1999. – 144 с.

7. Фуллер Л. Л. Мораль права [Електронний ресурс]: пер. з англ. / Л. Л. Фуллер. – К.: Сфера, 1999. – 232 с. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/552326/>

8. Харт Х. Л. А. Концепція права [Текст]: пер. з англ. / Х. Л. А. Харт. – К.: Сфера, 1999. – 232 с.

Тема 15. Демократія і самоврядування.

План.

1. Демократія як форма реалізації народовладдя.
2. Становлення та розвиток ідеї народовладдя у світовій політико-правовій думці.
3. Основні напрямки реалізації народовладдя в Україні.
4. Основні концепції місцевого самоврядування: їх зміст та значення.
5. Місцеве самоврядування в Україні: новітній період становлення та розвитку.

На етапі сьогодення демократія є необхідною формою політичного устрою суспільства, яка дозволяє людям не тільки обирати тих хто править, але й контролювати владу. Незважаючи на усі проблеми, які виникають в умовах глобалізації, демократія найкраще справляється із викликами сучасності. У першому питанні необхідно виокремити підходи к дослідженню демократії, надати характеристику основним моделям демократії, а також навести сучасні інтерпретації демократії.

У другому питанні важливо підкреслити, що народовладдя – одна з концептуальних ідей, принципів конституційного ладу, становлення конституціоналізму на демократичних засадах. Отже, народовладдя як процес становлення і розвитку реалізації влади народу, як закріплення і регламентація цього процесу в нормативних приписах, насамперед на конституційному рівні, пройшов декілька значних етапів. Якщо його розглядати у формаційному аспекті, є підстави акцентувати увагу на ідеях народовладдя, які мали місце при рабовласницькому, феодальному, буржуазному і соціалістичному ладу. До того ж деякі ідеї, як наприклад невіра в те, що народ здатен розумно реалізувати свою владу, мали як теоретичне обґрунтування в різні епохи і в різних народів (Н.

Макіавеллі, Т. Гоббс, Дж. Віко, Е. Йорк тощо), так і ідеалістичне розуміння, що народ може безпосередньо вирішувати всі свої проблеми без застосування представницьких інституцій (Ж. Ж. Руссо).

Розкриваючи третє питання необхідно зазначити, що народовладдя як соціокультурний феномен актуалізує своє буття в державі через відповідні зовнішні інституалізовані прояви – форми здійснення народовладдя. Критерієм формалізації, як в цілому, так і наступного виокремлення конкретних форм здійснення влади народом, виступає співвідношення безпосередності та опосередкованості волевиявлення суспільства у владних відносинах. Необхідно приділити увагу функціям демократії, серед яких: установча; оптимізації державних рішень; сприяння виконанню прийнятих рішень; контрольна (досягається шляхом втілення принципів верховенства права, поділу влади та наявності системи стримувань і противаг, наявності спеціальних процедур (дострокові вибори, імпичмент, депутатські запити тощо) та контрольна діяльність уповноважених органів (омбудсман, конституційний суд, прокуратура) та ін.

У четвертому питанні бажано визначити, що важливим напрямом демократизації сучасної держави, формування дієздатного громадянського суспільства, підвищення громадської активності, самоорганізації населення, модернізації системи публічного управління в цілому є розвиток місцевого самоврядування. Як відомо, управління місцевими справами у зарубіжних країнах, зазвичай здійснюється двома способами: 1) чиновниками державного апарату, які функціонують на місцях (міське управління); 2) суб'єктами самоврядування адміністративно-територіальних одиниць (міське самоврядування).

Отже, варто враховувати той факт, що багатогранність та багатоаспектність феномену місцевого самоврядування детермінує існування різних, іноді діаметрально протилежних суджень, коли деякі автори вважають його зміцненням державності за рахунок посилення місцевого самоврядування, інші пов'язують самоврядування з ідеалами демократії, треті, навпаки, уявляють його як систему, яка на практиці не працює.

П'яте питання повинно містити вказівку на те, що в Україні міське самоврядування пройшло складний та суперечливий історичний шлях, зазнаючи протягом століть впливу східної та західної політичних культур. На сьогодні, Україна, ставши на шлях реформи місцевого самоврядування та адміністративно-територіального поділу, зробила важливий крок до подальшої трансформації в сучасну, демократичну та правову європейську державу.

Рекомендована література:

1. Петришин О.О. Правові засади місцевого самоврядування в зарубіжних країнах та Україні: теоретико-правовий та порівняльний аналіз / О.О.Петришин. – Х.: Право, 2014.– 192 с.

2. Тодика О.Ю. Народовладдя на трансформаційному етапі розвитку держави і суспільства / О.Ю. Тодика – Х.: Право, 2007.– 480 с.

3. Шипілов Л.М. Народовладдя як основа демократичної держави / Л.М. Шипілов – Х.: «ФІНН», 2009. – 216 с.

4. Закон України «Про всеукраїнський референдум» від 06.11.2012 №5475-VI // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 44 – 45, ст.634.

5. Закон України «Про місцеві вибори» від 14.07.2015 №595-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, №37-38, ст.366;

6. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 №280/97-ВР// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, №24, ст.170.
7. Куйбіда В. С. Принципи і методи діяльності органів місцевого самоврядування / В.С. Куйбіда. – К. : МАУП, 2004. – 432 с.
8. Мартиненко П. Ф. Муніципальне право зарубіжних країн: навч. посіб: в 3 ч. – К.: Знання України, 2005 – 2006.–Ч. 3. – 2006.–С. 37 – 38.
9. Мірошник О. Інститут місцевого самоврядування у Швеції / О. Мірошник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal1/NSD105_ukr_8.pdf
10. Європейська Хартія міст (Страсбург, 17-19 берез. 1992р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eucharter.pedagog.org.ua/text/eurada/doc.html>
11. Декларація про державний суверенітет України // Відом. Верхов. Ради України. – 1990. – №31. – Ст. 249.
12. Чапала Г.В. Місцеве самоврядування в системі публічної влади: теоретико-правовий аналіз / Г.В. Чапала. – Х. : Право, 2006. – 221 с.
13. Кобилецький М. Магдебурзьке право в Україні (XIV – перша половина XIX ст.): історико – правове дослідження / М. Кобилецький. – Л.: ПАІС, 2008. – 406 с.

Тема 16. Соціальна держава і верховенство права.

План.

1. Поняття та ознаки соціальної держави.
2. Порівняльно-правовий аналіз моделей соціальної держави.
3. Верховенство права як якісна характеристика правової держави.
4. Шляхи формування правової і соціальної держави в Україні.

Актуальність теми курсової роботи обумовлюється конституційним визначенням України як демократичної, соціальної, правової держави, завдяки чому відповідний напрямок розвитку держави і громадянського суспільства, демократичний характер взаємовідносин між ними набуває фундаментальної визначеності. В роботі необхідно уточнити сутність теорії соціальної держави, шляхи визначення співвідношення соціальної та правової держави, принципів їх узгодження в практиці державотворення.

Так, у першому питанні необхідно проаналізувати, що поява соціальної держави стала відповіддю на потребу суспільства у зміні природи правової держави, коли очевидною стає необхідність переходу від поліцейської (ліберальної) до нової, соціально орієнтованої моделі. На конституційному рівні зміст соціальної держави формалізується шляхом проголошення держави соціальною і/або закріплення низки принципів, за умови успішної реалізації яких держава може бути визнана соціальною. Розкриваючи зміст соціальної держави доцільно проаналізувати її ознаки: забезпечення та захист прав і свобод людини і громадянина; взаємну відповідальність держави та людини; забезпечення соціальної злагоди і стабільності у суспільстві; проведення соціально спрямованої політики.

У другому питанні повинні бути проаналізовані причини виникнення різних моделей соціальної держави, їх зміст і особливості реалізації у різних країнах. Причини неоднорідності моделей соціальної держави криються у багатовекторності

розвитку держави. На формування соціальної політики країни впливають: рівень економічного розвитку, стан соціального законодавства, ступінь розвиненості громадянського суспільства, співвідношення політичних сил у суспільстві, історико-культурні традиції країни тощо. Отже, складне і специфічне поєднання усіх цих факторів обумовлює існування різних моделей соціальної політики і відповідно – моделей соціальної держави, серед яких можливо виокремити загальноєвропейську соціальну модель, та ін.

У третьому питанні необхідно проаналізувати, що дослідження конституційних принципів соціальної і правової держави дає підстави стверджувати, що кожен з них є своєрідним механізмом упорядкування суспільних відносин і задоволення відповідних потреб та інтересів. Особливу увагу необхідно звернути на верховенство права як базову характеристику правової держави. Якщо призначення правової держави полягає в упорядкуванні суспільних відносин на засадах верховенства права, непорушності основних прав і свобод людини, поділу влади, незалежності суду тощо, то соціальна держава прагне досягти аналогічної мети шляхом узгодження інтересів різноманітного за складом суспільства шляхом проведення соціальної політики, досягнення соціального миру та злагоди. Саме у спільній меті цих конституційних принципів і використанні виключно правових засобів її досягнення криється підґрунтя їх єдності.

Крім того, слід підкреслити, що для сучасних цивілізованих країн характерним є те, що на рівні конституційної моделі державності принципи демократичної, соціальної і правової держави розглядаються як взаємодоповнюючі. Така триєдина модель – демократичної, соціальної правової держави уособлює оптимальне на сучасному етапі державно-правового розвитку співвідношення цих конституційних принципів, підкреслюючи органічний взаємозв'язок правової і соціальної держави.

У четвертому питанні важливо проаналізувати принципи та шляхи розбудови правової, соціальної держави, концептуальні ідеї, які втілені або не повною мірою втілені у процесах державотворення в Україні.

Рекомендована література:

1. Максимов С. Співвідношення принципів правової і соціальної держави / Вісн. Акад. прав. наук. – Х.: Право, 2008. – №3. – С. 73 – 81.
2. Петришин О. В. Демократія як основа правової, соціальної держави // Право України. – 2014. – № 5. – С.73 – 82.
3. Демократія як передумова правової держави // Правова система України : історія, стан та перспективи: у 5 т. – Х.: Право, 2008.– Т.1. методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України /за заг. ред. М.В.Цвіка, О.В.Петришина. – С. 174 – 204.
4. Пасько Я. І. Соціальна держава і громадянське суспільство: співпраця versus протистояння / Я. І. Пасько. – К.: Изд-во ПАРАПАН, 2008. – 272 с.
5. Еволюція соціальної держави в західній Європі: історико-теоретичні аспекти / Д. Г.Севрюков. – К.: «Талком», 2014. – 422 с.
6. Сіленко А.О.Соціальна держава: еволюція ідеї, сутність та перспективи становлення в сучасній Україні: автореф. дис...д-ра політ. наук : 23.00.02 / А.О.Сіленко. –К., 2000. – 38 с.

7. Панкевич О. З. Соціальна держава: поняття та загальнотеоретична характеристика: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01 / О. З. Панкевич. – Львів, 2003. – 19с.

Тема № 17. Права людини в сучасному світі.

План.

1. Концепція прав людини.
2. Генеза та сучасний каталог прав людини.
3. Зобов'язання держави та бізнесу у сфері прав людини.
4. Гарантії реалізації і захисту прав людини.

При розгляді першого питання потрібно вказати основні концепції прав людини – загальноприйняті та альтернативні, а також риси сучасної переважаючої концепції прав. Слід розкрити основні аспекти дискусії про універсальний характер прав людини.

Розкриваючи зміст другого питання, необхідно звернути увагу історію розвитку та основні чинники, які впливали на формування прав людини. Слід звернутися до каталогу прав людини, розкрити зміст і види фундаментальних прав, прийнятих на рівні ООН. Потрібно розкрити ідею про невичерпний характер сучасного каталогу прав, розширення їх обсягу та включення новітніх прав і свобод.

Характеризуючи третє питання доцільно розглянути горизонтальну концепцію прав людини та її вплив на зміст зобов'язань основних адресатів прав. Необхідно проаналізувати позитивні і негативні зобов'язання держави у сфері прав людини. Також слід дослідити зобов'язання бізнесу, їх добровільний та обов'язковий характер, відповідальність за порушення прав, яку мають нести корпорації різних видів у сучасному світі.

При розгляді четвертого питання слід розглянути систему національних і міжнародних гарантій прав людини. Визначити, яким чином гарантується їх реалізація та захист, які механізми для цього застосовуються. Також доцільно дослідити ефективність окремих гарантій і навести відповідні приклади.

Рекомендована література:

1. Буткевич В. Європейська конвенція з прав людини і основних свобод: генеза намірів і права / В. Буткевич // Право України. – 2010. – С. 60–88.
2. Гультай М. Європейські та національні стандарти з прав людини у практиці Конституційного Суду України / М. Гультай // Вісник Конституційного Суду України. – 2013. – № 5. – С. 72–81.
3. Добрянський С. Юридичне гарантування дотримання прав людини інституціями Європейського Союзу: перспективи удосконалення // Право України. – 2015. – № 2. – С. 151–162.
4. Заворотченко Т. М. Міжнародно-правові гарантії політичних прав і свобод людини й громадянина в Україні / Т. М. Заворотченко // Вісн. Дніпропетровського ун-ту ім. Альфреда Нобеля. Сер. «Юрид. науки», 2011. – № 1. – С. 46–49.
5. Лемак В. В., Туряниця В. В. Складові механізми захисту та гарантії прав і свобод людини // *Visegrad journal on human rights / Paneuropska vysoka skola; Uzhorodska narodna univerzita.* – Bratislava, 2014. – Issue 2, Part 2. – С. 183–187.

6. Ломанн Г. Права людини між мораллю та правом / Г. Ломанн // Філософія прав людини / За ред. Ш. Госепата та Г. Ломанна. – 2-ге вид. – К.: НікаЦентр, 2012. – С. 59–86. 4
7. Нелін О. Конституційний механізм захисту основних прав і свобод людини і громадянина в правовій доктрині України / О. Нелін // Юридична Україна. – 2016. – № 5-6. – С. 9–14. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2016_5-6_4.
8. Максимов С. Універсальність прав людини / С. Максимов // Філософія права і загальна теорія права. – 2013. – № 1. – С. 110–117. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/filpr_2013_1_12.
9. Рабінович П. Основоположні права людини: соціально-антропна сутність, змістова класифікація / П. Рабінович // Юридичний вісник Право України. – 2010. – № 2. – С. 18–23.
10. Разметаєва Ю. Залиште мене у спокої або право бути забутим / Ю. Разметаєва // Права людини: філософські, теоретико-юридичні та політологічні виміри: Статті учасників I Міжнародного круглого столу (м. Львів, 28–29 жовтня 2016 року). – Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2017. – С. 221–234.
11. Разметаєва Ю. С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства: монографія / Ю. С. Разметаєва. – Х.: «Финарт», 2013. – 196 с.
12. Савчин М. В. Систематика судового захисту у світлі зобов'язальної природи прав людини / М. В. Савчин // Слово Національної школи суддів України, 2016. – № 3. – С. 6–18. – Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/11740>
13. Христова Г. Конструкція зобов'язань держави у сфері прав людини: порівняльний аналіз міжнародних та європейських підходів / Г. Христова // Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. – № 4. – С. 25-36. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2014_4_5.
14. Христова Г. О. Зобов'язання держави в сфері прав людини в умовах окупації / Г. О. Христова // Вісник Національної академії правових наук України. – 2018. – Т. 25. – №1. – С. 204–218.

Тема 18. Обов'язки держави у сфері прав людини.

План.

1. Особливості зобов'язань держави у сфері прав людини.
2. Типи обов'язків держави стосовно прав людини.
3. Негативні обов'язки держави: заборона на втручання у реалізацію прав і свобод.
4. Позитивні обов'язки держави у сфері прав людини.
5. Відповідальність держави за порушення прав людини.

При висвітленні першого питання плану слід звернути увагу на «особливу природу» зобов'язань держави у сфері прав людини, які принципово відрізняються від інших міжнародно-правових та конституційних зобов'язань. Держави, які ратифікували міжнародні договори у сфері прав людини, зобов'язуються поважати права людини не стільки перед іншими державами, скільки перед особами, які перебувають під їхньою юрисдикцією. Слід також розвинути думку, що такі

зобов'язання певною мірою незалежні від згоди держав бути ними зв'язаними, оскільки існування прав людини має природній характер і передує їх юридичному визнанню. У цьому зв'язку слід зупинитися на підставах зобов'язань держави у сфері прав людини.

У другому питанні слід розкрити типи обов'язків держави стосовно прав людини. Слід висвітлити типи зобов'язань, які визнані в межах ООН та використовуються у правових документах універсального характеру стосовно прав людини, а саме: «зобов'язання поважати права людини», «зобов'язання захищати права людини» та «зобов'язання впроваджувати (забезпечувати здійснення) прав людини». Слід окремо розглянути «зобов'язання засобів та поведінки» та «зобов'язання результату», а також концепцію зобов'язань «належної сумлінності» (або «належної уваги»). Нарешті, слід вказати на негативні та позитивні зобов'язання, враховуючи, що ця типологія взята за основу та розвинута в межах європейської системи правового захисту.

У третьому та четвертому питаннях слід здійснити загальнотеоретичний аналіз негативних та позитивних обов'язків держави та проілюструвати їх на конкретних прикладах з посиланням на практику Європейського суду з прав людини. При характеристиці негативних обов'язків держави, які передбачають заборону на втручання держави у здійснення прав людини, необхідно продемонструвати випадки, в яких таке втручання є припустимим з урахуванням визнаних Страсбурзьким судом меж розсуду держави. Характеризуючи позитивні зобов'язання, необхідно розкрити їх сутність як зобов'язань, що вимагають від національних органів влади вжити прийнятних (розумних) та належних заходів, спрямованих на забезпечення, захист та сприяння здійсненню прав людини. Доцільно визначити підстави позитивних обов'язків держави за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, а також запропонувати їх широку типологізацію. Окремо слід зупинитись на обов'язках держави щодо створення «національної правової рамки», передусім національного законодавства, яке гарантує ефективний захист прав людини, забезпечення ефективного розслідування «гідних довіри» скарг щодо серйозних порушень прав і свобод, а також вжиття всіх розумних заходів для захисту індивідів від порушень їх прав людини іншими приватними особами (в останньому випадку йдеться про так званій «горизонтальний ефект» дії прав людини).

При висвітленні питання про відповідальність держави за порушення прав людини слід визначити можливі види та форми такої відповідальності. Необхідно вказати юридичні засоби, які доступні особі для захисту порушених прав і свобод (конституційна скарга, індивідуальне звернення до Європейського суду з прав людини, інших міжнародних органів та установ, юрисдикція яких визнана певною державою та ін.). Слід визначити юридичні наслідки ухвалення Європейськими судом з прав людини рішень про порушення державою прав і свобод та характер заходів усунення таких порушень. При цьому бажано вдатися до порівняльно-правового аналізу, який дозволить продемонструвати спільні підходи та відмінності стосовно виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини у державах-члена Раді Європи.

Рекомендована література:

1. Дженіс, М. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування: пер. з англ. / М. Дженіс, Р. Кей та Е. Бредлі. – К.: АртЕк, 1997. – 624 с.

2. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія / С. П. Погребняк. – Х.: Право, 2008. – 240 с.

3. Права людини: Матеріали до бібліографії (Частина II). Праці Львівської лабораторії прав людини і громадина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України. Серія П. Коментарі прав і законодавства. Випуск 10. – Львів: ЛОБФ «Медицина і право», 2011. – 444 с.

4. Христова Г. О. Доктрина позитивних зобов'язань держави щодо прав людини: основні етапи формування / Христова Г. О. // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – Х.: Право, 2013. – Вип. 26 – С. 16 – 32.

5. Христова Г. О. Конструкція зобов'язань держави у сфері прав людини: порівняльний аналіз міжнародних та європейських підходів / Г. О. Христова // Вісн. Нац. акад. прав. наук України. – 2014. – № 4. – С. 25 – 36.

6. Христова Г. О. Типи позитивних зобов'язань держави щодо прав людини у світлі юриспруденції Страсбурзького суду / Г. О. Христова // Юрист України. – 2013. – № 2. – С. 11 – 19.

7. Шевчук С. Концепція позитивних обов'язків держави у практиці Європейського суду з прав людини / С. В. Шевчук. – Право України. – 2010. – № 2. – С. 55 – 64.

8. Шевчук С. В. Судовий захист прав людини: практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С.В. Шевчук. – Вид. 3-тє. – К.: Реферат, 2010. – 848 с.

Тема 19. Правозастосовний розсуд.

План.

1. Поняття правозастосовного розсуду та його значення у правовому регулюванні.

2. Підстави правозастосовного розсуду.

3. Види правозастосовного розсуду.

4. Межі правозастосовного розсуду.

У першому питанні необхідно навести огляд наявних в юридичній літературі поглядів на допустимість і природу правозастосовного розсуду (дискреції), надати дефініцію загального поняття правозастосовного розсуду, проаналізувати його основні ознаки. Додатково бажано розглянути питання про підходи до визначення допустимості правозастосовного розсуду в різних правових системах світу.

Друге питання присвячене аналізу причин, які обумовлюють необхідність правозастосовного розсуду, тобто можливість вибору одного з юридично дозволених варіантів правозастосовного рішення (відносна визначеність змісту правових норм, прогалини у праві, колізії правових приписів, тощо).

У третьому питанні слід приділити увагу критеріям, за якими можлива класифікація правозастосовного розсуду, і його видам на які поділяється правозастосовний розсуд: залежно від суб'єкта, за сферою правозастосовної діяльності, за суб'єктним складом носіїв, за можливістю перегляду результатів, за

кількістю можливих варіантів рішення, за галуззю права, тощо. Особливу увагу необхідно приділити суддівському розсуду.

Четверте питання присвячено розкриттю тих вимог, яким має відповідати правозастосовний розсуд, щоб не втрачати характеристику правомірності. Це ті вимоги, які визначають ступінь свободи дискреції суб'єкта правозастосування.

Рекомендована література:

1. Himma, Kenneth Einar, *Judicial Discretion and the Concept of Law* (1999). *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol. 19, pp. 71-82, 1999. Available at SSRN: [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://ssrn.com/abstract=821527>.

2. Pettys, Todd E., *Judicial Discretion in Constitutional Cases* (November 23, 2010). *Journal of Law and Politics*, Vol. 26, p. 123, 2011; U Iowa Legal Studies Research Paper No. 10-36. Available at SSRN: [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1717074.

3. Берченко Г. В. Прогалини в праві як підстава правозастосувального розсуду при аналогії закону / Г. В. Берченко // *Vivat Justitia!*. Вип. 5: Міжнар. студент. наук.-практ. альманах. – Л. : Львів. нац. ун-т ім. І.Франка, 2006. – С. 10-14.

4. Бігун В. С. Філософія правосуддя / В. С. Бігун. – К, 2011. – 303 с.

5. Вапнярчук В. В. Підстави застосування судового розсуду в кримінальному провадженні / В. В. Вапнярчук // *Проблеми законності*. – 2014. – Вип. 126. – С. 163 – 169.

6. Ковальський В. С. Проблема суддівського розсуду та кримінальний закон / В. С. Ковальський // *Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи: Матеріали науково-практичної конференції, 18-19 квітня 2002 р., м. Харків*. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 199-202.

7. Куфтирєв П. В. Джерела суддівського розсуду: теоретико-правовий аспект / П. Куфтирєв // *Юридична Україна*. – 2005. – № 10. – С. 8-14.

8. Лагода О. Адміністративний розсуд та межі його застосування / О. Лагода // *Право України*. – 2006. – № 12. – С. 109 – 113.

9. Мельник Г. П. Види судового розсуду (спроба класифікації) / Г. П. Мельник // *Наукові записки НаУКМА*. – К. : ВДЦ НаУКМА, 2011. – Т. 116. Юридичні науки. – С. 37 – 39.

10. Плахотнюк Н. Г. Формалізація державно-управлінських процедур як умова обмеження вільного розсуду в діяльності органів державного управління / Н. Г. Плахотнюк // *Бюлетень Мін. юст. України*. – 2006. – № 2. – С. 34 – 44.

11. Попівський Д. П. Суддівський розсуд на стадії прийняття правозастосовного акта / Д. П. Попівський // *Право, держава та громадянське суспільство в умовах системних реформ на шляху до євроінтеграції: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (21-22 листоп. 2014 р.)*. – Дніпропетровськ: Дніпропетр. гуманітар. ун-т, 2014. – С. 307 – 309.

12. Резанов С. А. Адміністративний розсуд: поняття, ознаки та проблема застосування / С. А. Резанов // *Вісн. Нац. ун-ту внутр. справ*. – 2004. – Вип. 25. – С. 176 – 181.

13. Рісний М. Б. Правозастосувальний розсуд у юридичній практиці (загальнотеоретичне дослідження) / М. Б. Рісний. – Львів : Край, 2007. – 191 с.

14. Рогач О. Я. Проблема суддівського розсуду у сучасній практиці правозастосування / О. Я. Рогач // *Бюлетень Міністерства юстиції України*. – 2010. – № 3. – С. 88 – 96.

15. Сеньків О. І. Пліуралізм наукових поглядів на проблематику юридичної природи судового розсуду в адміністративному судочинстві / О. І. Сеньків // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2008. – Вип.42. – С. 322 – 330.

16. Темченко В. І. Свобода розсуду у сфері позитивних обов'язків держави по забезпеченню прав і свобод / В. І. Темченко // Від громадянського суспільства – до правової держави : Тези II міжнар. наук.-практ. конф. (25 квіт. 2007 р.) / ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – 2007. – С. 159 – 163.

17. Ткач Г. Природа і види адміністративного розсуду / Г. Ткач // Право України. – 2002. – № 5. – С. 30 – 33.

Тема 20. Межі та ефективність правового регулювання.

План.

1. Правове регулювання: специфіка, засоби та зміст
2. Межі правового регулювання
3. Ефективність правового регулювання, її показники та чинники

Розкриваючи перше питання, слід визначити поняття та специфіку правового регулювання суспільних відносин як їх упорядкування за допомогою системи юридичних засобів (норм права, нормативно-правових актів, актів застосування права тощо), довести особливу роль права та правового регулювання у системі суспільного регулювання. Необхідно розглянути основні методи правового регулювання – диспозитивний та імперативний. Специфічною властивістю правового регулювання, що впливає із сутності самого регулятора – права, є його забезпеченість державою. Саме держава уповноважує органи публічної влади на створення нормативно-правових актів та інших джерел права, здійснення їх постійного оновлення й однакового застосування, забезпечення засобами примусу тощо. Держава є головним (хоча, безумовно, не єдиним) суб'єктом системи правового регулювання, встановлює переважну більшість правил гри у цій сфері на рівнях нормотворчості та правозастосування.

Висвітлюючи питання меж правового регулювання, слід зазначити, що його об'єктом є поведінка людей та їх об'єднань у суспільстві, яка в силу своєї соціальної значущості підлягає регулюванню державою шляхом закріплення в законодавстві правил її регламентації (норм права). Предметом цього регулювання є такі суспільні відносини, впорядкування яких є можливим і водночас доречним саме за допомогою юридичних засобів. З цього на конкретних прикладах слід зробити висновок, що право є універсальним соціальним регулятором, проте не єдиним і не всеохоплюючим. Існують певні об'єктивні можливості права, що визначають межі правового регулювання, поза якими воно стає неефективним, некорисним і навіть шкідливим. Визначення цих меж є необхідним задля запобігання тотальному державному регламентуванню суспільного життя і втручання публічної влади в особисте життя членів суспільства. Адже право досягає своїх цілей і дійсно регулює суспільні відносини лише остільки, оскільки поведінка людей, якої вимагають його правила, є об'єктивно можливою і відповідає соціальним, зокрема економічним і політичним, умовам.

Отже, не всі види діяльності людини, не всі суспільні відносини підлягають регулюванню правом, а лише ті, що відповідають певним ознакам: мають соціальну

значущість; зачіпають інтереси інших осіб або суспільства у цілому; допускають можливість соціального конфлікту внаслідок цінності й обмеженості ресурсів (суспільних благ), з приводу яких вони виникають; є сталими, часто-густо повторюваними; припускають можливість зовнішнього, саме правового контролю над ними. Це коло не є постійним, може змінюватися зі зміною суспільних потреб. Зазначене слід обґрунтувати з використанням прикладів із суспільної, зокрема юридичної практики.

При висвітленні третього питання необхідно враховувати, що результативність і соціальна значущість правового регулювання визначаються передовсім його ефективністю, тобто спроможністю приводити до максимально можливих позитивних результатів за рахунок обґрунтованих, розумних і доцільних витрат та обмежень. Визначення цього показника є актуальним предметом дослідження сучасного правознавства. Оскільки вагомих результатів у цій сфері науковцям вдалося досягти, зокрема, шляхом використання методу економічного аналізу права, автору курсової роботи також слід зупинитись і на цьому методі.

Також у цьому питанні необхідно визначитись із показниками ефективності правового регулювання, запропонувати власні критерії такої ефективності як відображенням результативності правового регулювання, своєрідним аналогом коефіцієнта корисної дії в механіці. Задля повного та всебічного висвітлення питання варто розглянути переваги й недоліки цього виду соціального регулювання, висвітлити об'єктивні та суб'єктивні чинники недоліків, зокрема: можливість об'єктивного відставання права від суспільних потреб; складність і багаторівневість права як системи норм та усталених принципів, що породжує наявність юридичних колізій і прогалин у регулюванні; залежність від рівня розвитку суспільства, його правової культури, наявних економічних ресурсів, стану правової свідомості членів цього суспільства; інтелектуальний рівень суб'єктів правотворчості та правозастосування, їхні професійні здібності, чесність, сумлінність, готовність до сприйняття цивілізаційних, передусім європейських, цінностей, заперечення корупції тощо.

Рекомендована література:

1. Державно-правове регулювання в умовах трансформації суспільних відносин: монографія / За заг. ред. Ю. Л. Бошицького. – К.: Юридична думка, 2009. – 536 с.
2. Матвеева Ю. І. Соціальна ефективність правових норм / Ю. І. Матвеева // Наук. зап. НаУКМА. – 2006. – Т. 53 : Юридичні науки. – С. 31 – 35.
3. Мельник О. М. Визначеність методу правового регулювання як необхідна умова його ефективності в сучасних умовах трансформації суспільних відносин / О. М. Мельник // Державно-правове регулювання в умовах трансформації суспільних відносин. – К. : Юридична думка, 2009. – 536 с.
4. Пашутін В. В. Межі правового регулювання: кроки до розуміння / В. В. Пашутін // Проблеми правознавства і правоохоронної діяльності. – 2011. – № 1. – С. 3 – 8.
5. Рабінович П. Ефективність юридичних норм: загальнотеоретично-поняттєвий інструментарій дослідження / П. Рабінович // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2008. – № 1 (52). – С. 13 – 21.
6. Руденко С. В. Щодо питання визначення поняття «межі правового регулювання» / С. В. Руденко // Вісник. – Запоріжжя, 2002. – №3 (20). – С. 30 – 39.

7. Смородинський В. С. Зміст і межі регулювання людської діяльності правом / В. С. Смородинський // Антропология права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи) : статті учасників X Міжнар. «круглого столу» (м. Львів) : У 2-х частинах. – Львів : Галицька Видавнича Спілка, 2015. – Частина II. – С. 208 – 217.

8. Смородинський В. С. Регулювання людської діяльності правом / В. С. Смородинський // Філософія права і загальна теорія права. – 2013. – № 2. – С. 253 – 260.

Тема 21. Підстави юридичної відповідальності.

План:

1. Поняття, види та функції юридичної відповідальності.
2. Нормативна підстава юридичної відповідальності
3. Склад правопорушення як фактична підстава юридичної відповідальності
4. Акт правозастосування як процесуальна підстава юридичної відповідальності.
5. Обставини, які виключають юридичну відповідальність

Розгляд теми необхідно почати з аналізу поняття та ознак юридичної відповідальності, її співвідношення з державно-правовим примусом. Далі важливо підкреслити особливості окремих видів юридичної відповідальності (конституційної, адміністративної, кримінальної, цивільної, дисциплінарної, матеріальної, фінансової, міжнародної), охарактеризувати її основні функції (каральну, правовідновлюючу, превентивну) та значення у механізмі правового регулювання.

Розкриваючи друге питання, слід пам'ятати, що юридична відповідальність можлива лише тоді, коли існують підстави для її виникнення. Такі підстави поділяють на нормативні, фактичні і процесуальні. Нормативною підставою є правові норми, які встановлюють ознаки правопорушення, санкції, що застосовуються до правопорушника, а також процедуру притягнення до юридичної відповідальності. Оскільки нормативну підставу юридичної відповідальності складають норми як матеріального, так і процесуального права, доречно показати відмінності в їх структурі, змісті, способах викладення у нормативно-правових актах і формах реалізації.

Фактичною підставою юридичної відповідальності є певні юридичні факти, з якими норма права пов'язує її настання, а саме - наявність у діянні суб'єкта складу правопорушення. Висвітлення третього питання вимагає засвоєння поняття та видів правопорушення (злочини, адміністративні та дисциплінарні проступки, цивільні делікти та ін.), знання його обов'язкових структурних елементів (об'єкт, суб'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона). Використовуючи галузеве законодавство (Кримінальний кодекс, Цивільний кодекс, Кодекс про адміністративні правопорушення, Кодекс законів про працю, Податковий кодекс), доцільно навести приклади конкретних складів правопорушень як фактичної підстави різних видів юридичної відповідальності.

Процесуальною підставою юридичної відповідальності є рішення уповноваженого суб'єкта про застосування до правопорушника певних заходів

юридичної відповідальності (акт правозастосування). Розкриття четвертого питання передбачає вивчення юридичної природи акту правозастосування як різновиду правового акту, дослідження його структури і змісту, проведення класифікації правозастосовних актів за різними критеріями (суб'єктами прийняття, юридичною формою, характером юридичних наслідків, юридичним значенням).

Відповідь на п'яте питання потребує розгляду обставин, які унеможливають настання юридичної відповідальності (необхідна оборона, уявна оборона, крайня необхідність, фізичний та психічний примус, виконання злочинного наказу або розпорядження, діяння, пов'язане з виправданим ризиком, юридичний казус тощо). Такі обставини необхідно відрізнити від підстав звільнення від юридичної відповідальності (наприклад, підставами звільнення від кримінальної відповідальності є дійове каяття, примирення винного з потерпілим, передача особи на поруки, зміна обстановки, закінчення строків давності).

Рекомендована література:

1. Басін К. В. Юридична відповідальність: природа, форми реалізації та права людини: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. — К., 2006.

2. Болсунова О.М. Сутнісні засади юридичної відповідальності/ О.М. Болсунова// Часопис Київського університету права.-2010.-№ 4.- с.48-52.

3. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т.3: Загальна теорія права / редкол.: О.В. Петришин (голова) та ін.; Нац.акад.прав.наук України; Ін-т держави і права імені В.М.Корецького НАН України; Нац.юрид.ун-т імені Ярослава Мудрого.- Х.: Право, 2017 –с.412-416.

4. Горбова Н.А. Юридична відповідальність у правомірній поведінці: теоретико-методологічний аспект./ Н.А.Горбова// Науковий вісник Ужгородського національного університету. - 2015. Серія ПРАВО. Випуск 34. Том 1.- с.12-15.

5. Іванова О.І. Юридична відповідальність як різновид соціальної відповідальності./ О.І.Іванова // Вісник Академії адвокатури України.-2012.- №3 (25).- с.21-26.

6. Косьмій Л.Р. Відповідальність за трудовим законодавством України: окремі теоретико- правові проблеми/ Л.Р.Косьмій // Університетські записки. - 2011.- № 3. – с. 243-248.

7. Каленіченко Л. І. Загальнотеоретична характеристика підстав юридичної відповідальності./ Л.Каленіченко// Право і безпека. - 2016.-№4 (63).- С.20-24.

8. Оніщенко Н.М. Юридична відповідальність: теоретичний аналіз та практичні виміри/ Н.М.Оніщенко// Держава і право. Юрид. і політ. науки. - 2008.- Вип.42.- с.3-11.

9. Середюк В.В. Основні підходи до розуміння юридичної відповідальності у вітчизняній правовій науці/ В.В.Середюк // Вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки.- 2015 - Вип.1 –Т.1.-с.59-63

10. Стрельник О.Л. Обставини, що виключають юридичну відповідальність: Автореф. дис... канд. юрид. наук. - Київ, 2010.

11. Терещук М. Юридична відповідальність: теоретико-правовий аналіз./М.Терещук // Національний юридичний журнал: теорія і практика.- 2015.- №3.- с.18-21

12. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення / Н.М.Оніщенко, А.Є.Шевченко, О.В.Скрипнюк ; відп.ред.: Ю.В. Баулін - Донецьк: Кальміус, 2013 - 423с.

Тема 22. Судова правотворчість: «pro» і «contra».

План.

1. Загальна характеристика судової правотворчості.
2. Судова правотворчість і тлумачення правових актів.
3. Сфери застосування судової правотворчості, її межі.
4. Судова правотворчість і «важкі справи».
5. Судова правотворчість в Україні: за і проти.

При розкритті питання «Загальна характеристика судової правотворчості» необхідно з'ясувати зміст терміну «судова правотворчість», дослідити генезу й історію розвитку цього явища, причини його існування та поширеності використання судовою гілкою влади, а також висвітлити особливості судової правотворчості у співвідношенні з іншими видами юридичної діяльності. Окремо слід визначити місце судової правотворчості в національних правових системах англо-американської та романо-германської правових сімей.

Необхідно розглянути різні види судової правотворчості як діяльності судів із: а) створення нових і подолання чинних судових прецедентів (судова правотворчість у класичному розумінні, яка є характерною для національних правових систем англо-американської правової сім'ї); б) ухвалення судових рішень, в яких шляхом тлумачення нормам права фактично надається нового значення (створення так званих «прецедентів тлумачення»); в) фактичного скасування чинних нормативно-правових актів або їхніх частин шляхом визнання їх неконституційними або протиправними (так звана «негативна правотворчість»).

Для характеристики питання «Судова правотворчість і тлумачення правових актів» слід проаналізувати проблеми ролі судді як суб'єкта офіційного тлумачення права, що здійснює свою діяльність в наслідок наданих йому повноважень. Необхідно також дослідити статичну та динамічну методики інтерпретації й звернути увагу на те, що судова правотворчість спирається на останню, оскільки завдяки їй судді мають можливість застосовувати й інтерпретувати застарілі норми щодо «нових» суспільних відносин, тому її ще часто називають еволюційним або коригуючим тлумаченням. При цьому важливо навести приклади такого тлумачення, спираючись на практику вітчизняних і міжнародних судових інстанцій, зокрема Європейського суду з прав людини.

Досліджуючи сфери застосування та межі судової правотворчості, слід встановити ті випадки, коли судова правотворчість є типовою (прогалини в законодавстві, аналогія права, неможливість однозначного тлумачення нормативно-правового акта, визнання акта незаконним або неконституційним), а також визначити вихідні критерії для обмеження цього виду юридичної діяльності. Серед означених критеріїв необхідно згадати перш за все дотримання відповідних принципів права: розумності, справедливості, доцільності, пропорційності, законності, а також дослідити ці межі на основі розгляду різних доктрин обмеження судів: декларативної теорії, концепції суддівського самообмеження, доктрини ultra

vires тощо.

Досліджуючи місце судової правотворчості у вирішенні «важких справ» необхідно класифікувати судові справи за рівнем їх складності та здійснити аналіз так званих «важких справ», в яких суддя постає перед вибором між двома законними варіантами вирішення справи. Крім того, при вирішенні цього питання слід звернутися до наукової дискусії між Г. Л. А. Гартом і Р. Дворкіним щодо визначення ролі судді у «важких справах».

Дослідження основних аргументів «за» і «проти» судової правотворчості виступає як висновок щодо всієї роботи. Розкриваючи це питання, потрібно звернутись як до аргументів на підтвердження доцільності існування й корисності судової правотворчості (наприклад, потреба добудови права, що викликана його загальністю й абстрактністю, неможливістю відмови судді здійснювати правосуддя на тій підставі, що бракує законодавчої підстави для вирішення конкретної справи та ін.), так і до протилежних аргументів, які заперечують існування суддівських повноважень на створення норм права (наприклад, такі повноваження суперечать принципу поділу влади, принципу дотримання доктрини судового прецеденту нижчими судами та контроль за цим дотриманням з боку вищих судів є порушенням принципу незалежності судді тощо).

Рекомендована література:

1. Авер'янов В. Судова правотворчість: кризь призму світового досвіду / В. Авер'янов // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2008. – № 1 (52). – С. 274 – 276.
2. Бовсуновська І. Г. Судова правотворчість при застосуванні аналогії закону (аналогії права) / І. Г. Бовсуновська // Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні : зб. матеріалів V Всеукр. наук.-практ. конф., 24 квіт. 2014 р. – К. : Ліра-К, 2014. – С. 85 – 88.
3. Дворкін Р. Серйозний погляд на права: пер. з англ./ Р. Дворкін. – К.: Основи, 2000.–519 с.
4. Мазур М. В. Наукове обговорення проблем судової правотворчості в радянський період / М. В. Мазур // Бюлетень Мін. юст. України. – № 2 (88). – 2009. – С. 111 – 117.
5. Правосуддя і судова правотворчість / Б. В. Малишев // Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення : кол. монографія / відп. ред. В. С. Бігун. – К. : Реферат, 2009. – С. 238 – 265.
6. Марочкін І. Є. Проблеми судової правотворчості в забезпеченні принципу верховенства права / І. Є. Марочкін // Проблеми законності. – 2012. – Вип. 119. – С. 224 – 237.
7. Микієвич М. М. Міжнародна судова правотворчість: від концепції до практичної реалізації в діяльності європейських судових органів / М. М. Микієвич, І. М. Яворська // Міжнародне право ХХІ століття: сучасний стан та перспективи розвитку. – Львів : ЛА «Піраміда», 2013. – С. 104 – 122.
8. Погребняк С. П., Уварова О. О. Судова практика: поняття та функції / С. П. Погребняк, О. О. Уварова // Бюлетень Мін. юст. України. – 2004. – № 9. – С. 47 – 59.
9. Прийма С. В. Роль судді в розгляді важких справ: тлумачення чи правотворчість? / С. В. Прийма // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2008. – Вип. 15. – С. 176 – 185.
10. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні / С. Шевчук. – 2-ге вид. – К.: Реферат, 2007. – 640 с.

Тема 23. Правозастосування, як вид індивідуального регулювання.

План.

1. Індивідуально правове регулювання поняття, ознаки, види.
2. Правозастосування як особливий різновид реалізації права.
3. Індивідуальний правовий акт в системі правового регулювання.
4. Правозастосовний акт як форма індивідуального регулювання.

У першому питанні необхідно проаналізувати різноманітні наукові підходи до визначення поняття індивідуально нормативного регулювання, його ознак та різновидів у всіх галузях права. Зазначити, що диспозитивному методу правового регулювання найбільш притаманне автономне і координаційне регулювання, а імперативному методу - субординаційне. Серед засобів виділяють такі групи: індивідуальні засоби та нормативні. Далі мають бути розкриті два види індивідуально правового регулювання, а саме централізоване і децентралізоване, та визначені їх особливості, значення та роль для сучасної науки.

У другому питанні необхідно звернути увагу на поняття, ознаки, різновиди правозастосовної діяльності та на суб'єктів правозастосування. Також, необхідно розкрити поняття, ознаки та види центрального регулювання та звернути увагу на його особливості.

У третьому питанні пропонується надати характеристику індивідуально правових актів та розглянути їх види і особливості, а також визначити їх місце та роль у правовому регулюванні суспільних відносин, розглянути поняття індивідуально правових актів у вітчизняній юридичній науці. Вказати різницю між індивідуальним та нормативними актами, а також розкрити поняття, ознаки та види індивідуально правових актів у правозастосовній діяльності.

У четвертому питанні слід приділити увагу правозастосовному акту як формі індивідуального правового регулювання. Розглянути його поняття, ознаки, види, які поділяються за двома критеріями: 1) за характером припису, що закріплюється конкретним правовим актом; 2) за правовою формою діяльності, що становить зміст певного правового акта. Доцільно визначити правову природу акта правозастосування, яка не зводиться лише до характеристики веління, що в ньому міститься. Слід порівняти правозастосовний акт з локальними актами органів державно-владних повноважень, приватних суб'єктів та пояснити чи можна відносити до актів застосування норм права внутрішні корпоративні угоди і накази державних та приватних установ, заяви подані до суду фізичною особою—громадянином тощо, а також порівняти правозастосовний акт і нормативно—правовий акт, пояснити їх місце та роль у правовому регулюванні суспільних відносин.

Рекомендована література:

1. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. – Х. : Право, 2016–Т. 3 : Загальна теорія права / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін. ; Нац. акад. прав.

наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. – 2017. – 952 с.

2. Індивідуальне регулювання у механізмі децентралізації у праві. Мухін В. В. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень», автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, Харків, 2018. – 40 с.

3. Буц О. В. Поняття та основні ознаки правозастосовних актів / О. В. Буц // Держава та регіони. Сер.: Право : Науково-виробничий журнал. - 2016. - N 1. - С. 3-8.

4. Гусаров, С. М. Правозастосування в Україні : монографія / С. М. Гусаров. - Харків : Золота миля, 2015. - 414 с.

5. Борисенко М. О. Ознаки та принципи правозастосовної діяльності: теоретичний аспект / М. О. Борисенко // Академія адвокатури України. Вісник Академії адвокатури України. - 2015. - N 3(34). - С. 23-29.

6. Пунько О. В. Функції правозастосовних актів / О. В. Пунько // Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: зб. наук. пр. / Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. - Дніпропетровськ : ДДУВС, 2015. - 2015. № 2 (76). - С. 106-111.

7. Слинько, Д. В. Основні риси та структура правозастосовної діяльності / Слинько Д. В. // Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна / М-во освіти і науки України, Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. - Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. - Вип. 20 : Серія "Право". - С. 21-24.

Тема 24. Правова система України: витоки і напрями становлення.

План:

1. Поняття та характерні особливості правової системи.
2. Структура правової системи України.
3. Типологія правових систем.
4. Витоки становлення правової системи України.
5. Напрями й тенденції розвитку правової системи України.

При розгляді першого питання потрібно проаналізувати поняття та характерні особливості правової системи України: визначити, що цінність поняття «правова система» дає додаткові аналітичні можливості для комплексного аналізу сутності правової сфери життя суспільства. Таким чином, право існує, формується й функціонує у вигляді правової системи. Відповідно і правову систему необхідно розуміти як цілісний і структурований комплекс правових явищ, що функціонує для врегулювання суспільних відносин, досягнення певного соціально значимого результату. Наступним кроком бажано визначити основні характеристики правової системи (проаналізувати відмінності між субнаціональною правовою системою і наднаціональною; чинники, які зумовлюють специфіку правової системи України; риси, які набуває правова система впродовж історичного процесу та ін.); визначити методологічні підходи до цього поняття (основою є системний підхід).

Розкриваючи зміст другого питання, доцільно визначити різні підходи до структури правової системи. Орієнтуючись на методологічний арсенал системного підходу, особливу увагу необхідно звернути на суб'єктний, нормативний, інтелектуально-психологічний, діяльнісний, результативний складники в дослідженні правової системи.

Розглядаючи третє питання - типологію правових систем - слід підкреслити, що поняття "правова система" тісно пов'язано з проблематикою порівняльного правознавства, служить для позначення певної єдності правових систем, що мають тотожні юридичні ознаки; в роботі необхідно визначити основні сім'ї правових систем, тобто (а) романо-германську правову сім'ю, де найважливіше місце посідає закон; (б) англо-американську правову сім'ю, де домінуюче значення має судова та юридична практика; (в) релігійну правову сім'ю - де визначальну роль відіграє релігія; г) традиційну правову сім'ю – де важливу роль зберігають звичаї.

Відповідаючи на четверте питання необхідно звернути увагу на історію розвитку та основні чинники, які впливали на формування і становлення правової системи України, серед яких: самобутність правової системи України; рецепція правової системи України; ознаки формування правової системи України; необхідно визначити, що існують окремі концепції, які обґрунтовують належність правової системи України до різних правових сімей сучасності, серед яких романо-германська, євразійська, східноєвропейська. Проте, враховуючи особливості національної правової системи України доцільно її відносити до сім'ї романо-германського права.

Характеризуючи п'яте питання, перш за все необхідно зазначити, що українська правова система функціонує згідно із сформованою в суспільстві ідеологією демократичної правової держави за участю державних органів у її формуванні з урахуванням політико-правових особливостей українського суспільства. Доцільно визначити проблеми формування сучасної правової системи України; окреслити напрямки і тенденції розвитку правової системи України в умовах глобалізації, серед яких є оновлення понятійного апарату правової науки з метою поглиблення праворозуміння, розробка механізмів реалізації конституційного принципу верховенства права, забезпечення законності й підтримання правопорядку, забезпечення інтересів людини як найвищої соціальної цінності, повага до прав людини, підвищення рівня їх забезпечення, підвищення якості й ефективності законодавства, підвищення рівня судового захисту прав та свобод людини, підтримка розвитку системи приватного права.

Рекомендована література:

1. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. – Х. : Право, 2016–Т. 3 : Загальна теорія права / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. – 2017. – 952 с.

2. Вступ до теорії правових систем: монографія / ред. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Київ: Видавництво «Юридична думка», 2006. 432 с.

3. Концепція удосконалення Інституту юридичної відповідальності держави перед громадянським суспільством та особою в Україні. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. С. 87–110.

4. Оніщенко Н. Теоретико-методологічні засади формування та розвитку правової системи: Дис. д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Інститут держави і права ім. В.М.Корецького ; НАН України. - К., 2002. – 426 с.

5. Петришин О. До проблеми соціалізації юридичних знань. Про українське право // Часопис кафедри теорії та історії держави і права Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Київ: Грамота, 2010. Чис. IV. С. 53–63.

6. Правові системи сучасності: навч. пос. / ред. Шемшученко Ю. С. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2012. 492 с.

7. Сидоренко О. О. Інтеграція європейських цінностей в правову систему України // Міжнародна науково-практична конференція «Розбудова правової держави в Україні: реалії та перспективи», м. Одеса, 25-26 травня 2018 р. – с. 16-19.

8. Хаустова М. Г. Особливості правової системи України / М. Г. Хаустова // Право і суспільство. – 2015. – № 6, ч. 3. – С. 51–57.

Тема 25. Нормативність права.

План.

1. Соціальна нормативність: природа, сутність, ознаки.
2. Концепція нормативності права в межах основних типів праворозуміння.
3. Нормативність права: поняття, сутність, прояви.
4. Нормативність джерел права.

При розгляді першого питання необхідно зупинитись на визначенні змісту та співвідношення таких понять як «нормативність», «норма», «належність». Розкриваючи природу і сутність нормативності, слід виходити з того, що вона є об'єктивною і вихідною властивістю соціальної матерії (соціального світу), зумовлювана її внутрішньою потребою у впорядкуванні, координації соціальних зв'язків і здатністю до самоорганізації. При цьому необхідно акцентувати увагу на тому, що нормативність зумовлюється й уможливується повторюваністю, типовістю, здатністю до моделювання соціальних явищ (процесів, зв'язків), обов'язковістю (імперативністю) нормативних моделей, які забезпечують регулятивно-організуючий та стабілізуючий вплив на суспільні відносини. Необхідно охарактеризувати форми та засоби такого впливу, серед яких найважливішим, проте не єдиним, є соціальна норма. Встановивши критерії класифікації, необхідно виділити основні види соціальних норм, їх структуру, визначити їх роль і значення у регулюванні суспільних відносин. Окремо слід обґрунтувати висновок про те, що нормативність є властивістю виключно соціального світу і належить до сфери належного, має прескриптивний (приписуючий) характер.

Відповідь на друге питання потребує аналізу основних підходів до розуміння нормативності права, варіативність яких зумовлена різною інтерпретацією походження (природи) і соціального призначення права. Необхідно проаналізувати існуючі в теоретичній думці концепції нормативності права, що ґрунтуються на різних типах праворозуміння та у відповідності до цього визначають джерела походження та призначення правових норм, обґрунтовують їх обов'язковість. У зв'язку з цим слід звернути увагу на те, що в якості підґрунтя нормативності права визнається повторюваність суспільних відносин, воля суверена, соціальна сутність

людини (потяг людей до взаємного спілкування), особливості людської психіки, божий замисел, світовий порядок.

При викладенні третього питання слід виходити з того, що нормативність – основна властивість права, що виявляє його сутність і призначення як регулятора суспільних відносин. Нормативність права як спосіб вираження, моделювання типових, загальних і обов'язкових соціальних зв'язків у концентрованому вигляді виражається у нормах права, які встановлюють зразок (стандарт) поведінки суб'єктів, а також принципах права, що вносять єдність в усю систему правових норм та є важливим системоутворюючим елементом права. У роботі слід обов'язково визначити основні ознаки норм права (загальнообов'язковість, формальна визначеність, неперсоніфікованість, невичерпність), а також у порівняльному аспекті охарактеризувати нормативність принципів на норм права. Необхідно також звернути увагу на зв'язок нормативності та системності права, які є взаємозалежними, проте нетотожними його властивостями. Окремо слід зупинитись на співвідношенні та зв'язку нормативності права з обов'язковістю, примусовістю, легітимністю.

У результаті процесу правозакріплення, який є завершальним етапом правоутворення, норми права отримують зовнішнє вираження та закріплення у різних джерелах права, набуваючи ознак формальної визначеності. При цьому ступінь деталізації правил поведінки, спосіб викладення правових норм у нормативно-правових актах, правових звичаях, судових прецедентах істотно відрізняються, що необхідно детально розглянути при розгляді четвертого питання плану роботи.

Рекомендована література:

1. Заморська Л. І. Примусовість та соціальна нормативність як передумови формування нормативності права / Л. І. Заморська // Актуал. проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 57. – С. 440–447.
2. Заморська Л. І. Системність та нормативність у праві: діалектика взаємодії / Л. І. Заморська // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 2. – С. 31–33.
3. Кабальський Р. О. Нормативність права як предмет філософського аналізу : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Р. О. Кабальський. – Х., 2007. – 20 с.
4. Кабальський Р. О. Роль і місце примусу у правовій нормативності / Р. О. Кабальський // Форум права. – 2007. – №1. – С. 94–98.
5. Крижановський А. Сучасний погляд на правову нормативність / А. Крижановський // Право України. – 2013. – № 10. – С. 344–347.
6. Кушинська Л. А. Нормативність звичаєвого права / Л. А. Кушинська // Бюлет. Мін. юст. України. – 2009. – № 9. – С. 54–62.
7. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології / Н. М. Пархоменко. – К.: Юрид. думка, 2008. – 336 с.
8. Патеї-Братасюк М. Г. Норма права в контексті основних типів праворозуміння / М. Г. Патеї-Братасюк // Філософські та методологічні проблеми права. – 2011. – № 1. – С. 40–47.
9. Полонка І. Норма права як основа його нормативності / І. Полонка // Підприємництво, госп-во і право. – 2012. – № 8. – С. 128–131.
10. Полонка І. А. Нормативність як основна властивість права / І. А. Полонка // Митна справа. – 2012. – № 5. – С. 3–8.

11. Старчук О. Нормативність як ознака принципів права / О. Старчук // Юридична Україна. – 2008. – № 6. – С. 26 – 30.
12. Уварова О. О. Принципи права як загальнотеоретична категорія / О. О. Уварова // Юрист України. – 2011. – № 4. – С. 5 –10.
13. Христова Г. О. Прояви нормативності в рішеннях Конституційного Суду України щодо конституційності юридичних актів / Г. О. Христова // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2004. –№ 1(36). С. 230 – 39.
14. Шевчук С. В. Нормативність актів судової влади: від правоположення до правової позиції / С. В. Шевчук // Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 9. – С. 23–27.
15. Шевчук С. В. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи розвитку в Україні // С. В. Шевчук. – К.: Реферат, 2007. – 640 с.

Тема 26. Правова глобалізація і національна правова система.

План.

- 1.Правова глобалізація: поняття, ознаки, види.
- 2.Основні способи правової глобалізації
- 3.Тенденції розвитку права в умовах глобалізації.
- 4.Трансформація елементів національної правової системи в умовах глобалізації.

Розкриваючи перше питання необхідно зазначити, що правова глобалізація, як один з видів глобалізації, є особливим процесом формування нової, загальносвітової системи правових норм, що організують та забезпечують глобальну міждержавну взаємодію у різних сферах життя сучасного суспільства, у наслідок чого міжнародне право, національне право, а також право міжнародних господарських об'єднань опиняються у стані тісної взаємодії.

Характеризуючи ознаки правової глобалізації важливо звернути увагу на те, що глобалізація є загальносвітовим явищем, яке має об'єктивний характер; сприяє утворенню сталих взаємозв'язків між суб'єктами; породжує як позитивні, так і негативні наслідки; є безперервним явищем. Як правове явище процеси глобалізації поширюються на правовідносини, що мають світове значення або обумовлені загальносвітовими процесами; сприяє уніфікації та стандартизації норм права, створенню єдиного правового простору; сприяє зближенню національних правових систем. Серед видів правової глобалізації, залежно від сфери її дії, виділяють міждержавну та галузеву глобалізації.

Розкриваючи зміст основних способів правової глобалізації основну увагу слід приділити таким способам, як правова інтеграція, правова інтернаціоналізація та правова імплементація, які спільними засобами забезпечують вирішення загальносвітових глобальних проблем сучасності на міждержавному рівні. Серед способів правової інтернаціоналізації слід зазначити такі як рецепція, гармонізація та уніфікація.

Для більш поглибленого й багатостороннього пізнання феномену права в умовах зростаючого процесу світової глобалізації доречно проаналізувати основні тенденції її розвитку, а саме: універсалізацію та уніфікацію права, розширення й

поглиблення правового регулювання, появу нових галузей, підгалузей та інститутів права та ін.

Завершуючи розгляд обраної теми, важливо зазначити, що правова глобалізація, як об'єктивний процес, детермінує кардинальні зміни базових засад у житті суспільства. Її яскраві правові прояви простежуються у змінах не тільки змісту основних правових понять, категорій, але й у їх функціональному призначенні, зумовлюючи трансформацію нормативного, інтелектуально-психологічного й результативного складників правових систем сучасного юридичного світу.

Список літератури:

1. Бірюков Р. М. Національна правова система в умовах глобалізації (основні напрямки трансформації): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Р. М. Бірюков. – О., 2011. – 205 с.

2. Удовика Л. Г. Трансформація правової системи в умовах глобалізації: антропологічний вимір: моногр. – Х.: Право, 2011. – 552 с.

3. Стеценко С.Г., Васечко Л.О. Глобалізація та право: національний вимір: Монографія.– К.: Атіка, 2012.– 174с.

4. Яковюк І. В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз: монографія / І.В. Яковюк.– Х.: Право, 2013.– 760с

5. Велика українська юридична енциклопедія: у 20т. –Х.: Право, 2016 –Т.3: Загальна теорія права/ редкол.: О.В. Петришин (голова) та ін.– 2017. – 952 с. (с.464)

6. Хаустова М.Г. Вплив глобалізації на правову систему України// Електронне наукове фахове видання «Порівняльне аналітичне право». – 2019. - №1.–С. 66-70.

7. Хаустова М.Г. Теоретичні та правові основи трансформації правової системи України в умовах глобалізації // Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»/ www.pap.in.ua. – №1, 2017. –

Тема 27: Підзаконна нормотворчість.

План.

1. Підзаконна нормотворчість: поняття, види, принципи.
2. Стадії підзаконного нормотворчого процесу.
3. Функції підзаконної нормотворчості.
4. Класифікація підзаконних нормативно-правових актів.

При розгляді першого питання теми необхідно сформулювати поняття підзаконної нормотворчості, підкреслити її особливості як однієї з правових форми діяльності органів виконавчої влади. Детальної характеристики потребують види підзаконної нормотворчості за суб'єктами (нормотворчість Президента України, нормотворчість Кабінету Міністрів України, відомча нормотворчість, нормотворчість місцевих органів виконавчої влади, локальна нормотворчість), порядком ухвалення підзаконних нормативно-правових актів (моносуб'єктна і полісуб'єктна нормотворчість), сферою дії (загальнодержавна і місцева нормотворчість), характером нормотворчих повноважень (в межах власних повноважень нормотворчого суб'єкта і у порядку реалізації делегованих нормотворчих повноважень). Принципи підзаконної нормотворчості тісно пов'язані з принципами

права і принципами діяльності державного апарату. Доцільно розкрити суть принципів верховенства права, гуманізму, демократизму, гласності, системності та ієрархічності, професіоналізму, наукової обґрунтованості, техніко-юридичної досконалості та ін.

У відповіді на друге питання теми має бути відображена специфіка стадій підзаконного нормотворчого процесу. Процедура створення підзаконних нормативно-правових актів включає: підготовку проекту підзаконного нормативно-правового акта; розгляд і обговорення проекту підзаконного нормативно-правового акта і прийняття рішення щодо нього; офіційне оприлюднення підзаконного нормативно-правового акта. Кількість стадій, їх змістовна наповненість залежать від виду акта та нормотворчої компетенції органу, який його видав. Важливою складовою підзаконного нормотворчого процесу є правова експертиза підзаконних нормативно-правових актів, яка здійснюється під час їх державної реєстрації. Тому окремо слід розглянути підстави і порядок проведення державної реєстрації нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади у Міністерстві юстиції України.

Третє питання теми передбачає вивчення основних напрямів впливу підзаконної нормотворчості на правове регулювання суспільних відносин. Необхідно проаналізувати функції: а) первинного регулювання суспільних відносин; б) оновлення (внесення змін і доповнень) і скасування (негативна нормотворчість) підзаконних нормативно-правових актів; в) усунення прогалин і колізій у підзаконному правовому регулюванні; г) упорядкування (систематизації) підзаконних нормативно-правових актів. Головним призначенням підзаконної нормотворчості є створення механізму реалізації норм, встановлених законами. Конкретизуюча роль підзаконної нормотворчості зводиться не до уточнення приписів законів, а до їх об'єктивації, наповнення змістом та енергією функціонування.

Висвітлення четвертого питання теми доречно почати з поняття підзаконного нормативно-правового акта, його ознак і місця в ієрархічній структурі законодавства. Далі – провести класифікацію підзаконних нормативно-правових актів за різними критеріями (за суб'єктами прийняття, зовнішньою формою акта, сферою дії акта, часом дії, порядком прийняття, характером відомостей, що містяться у нормативному акті тощо). Види підзаконних нормативно-правових актів бажано проілюструвати конкретними прикладами.

Рекомендована література:

1. Богачова Л.Л. Ієрархія підзаконних нормативно-правових актів. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. №6. С.23-26.

2. Богачова Л.Л. Функції підзаконної нормотворчості у механізмі правового регулювання. Порівняльно-аналітичне право. 2018. №5. С.22-25.

3. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т.3: Загальна теорія права / редкол.: О.В.Петришин (голова) та ін.; Нац.акад.прав.наук України; Ін-т держави і права імені В.М.Корецького НАН України; Нац.юрид.ун-т імені Ярослава Мудрого. Х.: Право, 2017. с.359-366, 408-412.

4. Гетьман Є. Підзаконний нормативно-правовий акт: поняття, ознаки, функції, види. Вісник Національної академії правових наук України. 2014. №2(77). С. 92-100.

5. Дашковська О.Р. Принципи нормотворчої діяльності: загальна характеристика. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2015. Вип.35 (2.1). С.29-32.

6. Заплотинська Ю. Акти Кабінету Міністрів України в системі нормативно-правових актів: загальнотеоретична характеристика та порівняльно-правові аспекти. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2013. Вип.57. С.36-42.

7. Петришина М. Акти органів і посадових осіб місцевого самоврядування: сутність та особливості. Вісник Національної академії правових наук України. 2012. №1 (68). С.66-76.

8. Порядок подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної реєстрації. [Електронний ресурс]: Затверджено наказом Мінюсту від 12.04. 2005 р. - Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/>

9. Про центральні органи виконавчої влади. [Електронний ресурс] : Закон України від 17.03.2011 р. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/>

10. Регламент Кабінету Міністрів України.[Електронний ресурс]: Затверджено постановою КМУ від 18.07.2007. - Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/>

11. Романов Я.В. Стадії підзаконного нормотворчого процесу. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2014. Вип.11 (1). С.59-61.